ДЗВОНИ

DZWONY
Nr. 3 LWÓW 1939

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 3
1939
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

9-ий РІК ВИДАННЯ

DZWONY, literacko-naukowy miesięcznik, Nr. 3 za marzec r. 1939.

ЗМІСТ

3 (96)-го числа за березень 1939. р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1.80 зол., подвійне 2.50 зол.

WYDAJE WYDAWN. KOOP. „META“. LWÓW, UL. JAPOŃSKA 7/II. REDAKTOR PETRO ISAJIW. DRUKARNIA NAUK. TOW. IM. SZEWCZENKI WE LWOWIE, CZARNIECKIEGO 26. TEL. 253-57.

ВИДАЄ ВИДАВН. КООП. „МЕТА“. РЕДАКТОР ПЕТРО ІСАЇВ. ДРУКАРНЯ НАУК. Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, ЧАРНЕЦЬКОГО 26. ТЕЛ. 253-57.

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНКУ 117.

Наталена Королева

З ВЕЛИКИХ ДНІВ*)

Сухий і чорний як висушений жук, Єгонатан, Каїфів скриб, дочитав безбарвно — рівним голосом постанову синедріону й затис вузькі, бліді губи. Чекав, неначе безустий, спустивши очі, нерухомий, спокійний, духом непритомний.

Найвищих представників юдейського духовенства цього разу Пілат прийняв, немов торговців невільниками: в критій колюмнаді палацу. І тепер, здавалось, навіть забув про те, що вони стоять, чекаючи його вирішення. Задивився на соняшну цятку, що зіркою горіла на шоломі центуріона Корнелія, чув, як невидна велетенська вага тупо тисне йому на серце, а мязи немов дрібно тремтять під шкірою, як „мертвий нашерх" — штиль під рівною поверхнею моря. Мовчав.

Мовчали й усі присутні. Тільки важкий, астматичний віддих Анни, другого єрусалимського первосвященика, ніби шкрябав задушливу тишу.

Пілат з великим зусиллям стримував свою схвильованість, що мало коли доходила до такої точки. Знову вранці не побачив Прокули. А це приневолювало думати: чи дійсно так опановує її недуга, що само по собі викликало тривогу, чи причина в чомусь іншому, може ще страшнішому: Клявдія помітно стала не та, що була впродовж двадцятьох літ. Не та і духом і зовнішньо. А від того Пілатові здавалось, ніби він лишився одинокий на самітнім шпилі, над великою прірвою і стоїть на малісенькій площинці, ще й без твердої опори, на яку все безпечно здавався. І ось тепер в найкритичніший мент йому хтось її забрав.

З непамятних часів Квірити були переконані: Рим став для світу Римом стільки ж через мудрість своїх законодавців та через хоробрість своїх вояків, як і завдяки чеснотам своїх мудрих матрон. Хто ж не відає, що в кожній жінці прихована хоч трохи пророчиця? І Прокула — саме з тих, що, мов правдива Пітія, прочуває чи навіть інколи бачить прийдешні події, вкриті вузлистою запоною буднів. Що ж тепер — з нею?.. Вранці Аре-

---

*) Це VII. розділ нової повісти, що її зачнемо друкувати від початку в наступному числі. — **Ред.**

туза говорила: — „Доміна заснула аж над ранком. Цілу ніч почувала себе дуже зле, й дуже терпіла. Лікар чекає, аж світла доміна прокинеться.. Але... але... не подібне все те на хворобу... більше на чари. Вночі говорить сама до себе. Ридає...“

Прокула — ридає?

Пілат труснув головою: вчув далекий галас, що ввірвався вікном. В преторії аж гуло.

— Як на рибному торзі! — скипів прокуратор і повернув голову до вікна: перед ним повно значних людей — правителів міста й передових жидівських священиків.

— Коли ж зволиш, світлий наміснику, видати наказ про сторожу? — не витримав гнітливої павзи Анна.

Пілатові очі блиснули гострим вогненним списом. Але презирство згасило вибух стихійного, як буря, гніву. Аж в устах заскрипіли стиснуті жувальні мязи, а уста байдуже проказали:

— Ви ж маєте свою! — зробив рукою куди різкіший рух, як мав би зробити при цій нагоді. — Ідіть і забезпечте, як знаєте.

Первосвященик Анна схилився в глибокім поклоні. І добре вчинив: не зміг би інакше сховати ненависти, затиснутої в заціплених зубах.

„О, зловити б нарешті тебе — хижака в лабети!“... — закусив невідступну від довшого часу думку, але стримано промовив:

— Наші вартові — люди місцеві, світлий наміснику. Можуть бути під впливами. Більшої ваги набудуть перед повінню зайшлого з усієї землі люду слова: „Не воскрес, бо воскреснути не міг!“, коли їх вимовить Рим,... що звик давати свої закони світові.

Пілат відчув і повчання, і прихований гострячок іронії в тих ніби покірливих словах. На його високо підголеній потилиці набігла темна, тверда жила. На скроні живчиком забилась друга. Стис руками холодне поруччя мармурового крісла і знову рівним, сірим голосом промовив:

— Мабуть, юдею, ти дозволяєш собі давати ради цезаревому намісникові в самому його палаці? — Підвівся й відітхнув. — Як хочете й де хочете, ставте сторожу. Але — свою. І взагалі: досить! — урвав уже різко, мов жбурнув на підлогу мідяний таріль. — В цій справі звертатись до мене забороняю. — Злегка повернув голову до сотника: — Корнеліє! Накажеш видати тіло Учителя Ісуса з Назарету радникові Йосипові з Ариматеї. Сам залишишся при радникові, поки буде потребувати.

Тоґа зсунулась з Пілатового рамена, струшена внутрішнім тремтінням. Підхопив її й, вже повернувшись до виходу, додав:

— Доручаю тобі й Льонґінові доглянути, щоб похорон відбувся без найменшого заколоту!

Важка намісникова постать віддалялась втомленим кроком. Кінець білої тоґи волікся за нею мармуровими плитами.

„Замітає сліди Пілатової юстиції“ — подумав сотник із сумом і гіркістю, повертаючись до вестибюлю. За ним спускалися широкими сходами первосвященики, радники й книгознавці. Намагались зберегти достойний вигляд перед „поганами“. Анна витирав піт з чола. Каїфі виступили сухі червоні плями на крейдяно-білому обличчі. А смаглявий Єгонатан, ще більш потемнілий, ішов за ними ніби зовсім спокійний і духом непритомний... Його душа звивалась і корчилась болем, а серце кріваво плакало: — Боже отців наших! Чому ж не видав Ти силі правиці моєї цього гнобителя народу Твого. Чому не прийняв життя мого, як платню за смерть його? Вислухай хоч тепер молитву мою вогненну...

Коли зачинились ворота преторії, очі всіх загорілись запитом.

— Мусимо знову на нараду! — хрипко відповів Каїфа. Кивнув Єгонатанові і пішов з ним уперед.

Під брамою-портиком перед первосвящеником впала в порох стареча постать:

— Милосердя, священику Всемогутнього! Змилуйся.

— Що це? — усічно спитав Каїфа, але вигляд поважного старця, що стояв перед ним навколішки серед вулиці, трохи розгладив його досаду. Мигнуло в думці: „Для цього люду — »влада« це — я, а не хижак-чужинець“.

— Чого просиш? — спитав мнякше. — Встань!

Блукаючий погляд відцвілих, запалих очей і чорна яма беззубих уст, що викидала неповязані слова між просивілі, сплутані кучері довгої бороди, пригадали Каїфі:

— А, це ти: той „сцілений“ у храмі богозневажником в суботу? Що ж знову?

— Милосердя!.. Зглянься на біду мою велику. Те ж „сцілення“ знищило мене. Відняло хліб з уст моїх. Кожен подавав каліці... Тепер же одні гонять, бо я — „сцілений Ним“! Інші — знов: штовхають і плюють, бо ж я тобі „доніс на Нього“! Казали: гойно заплатять, як буду свідчити проти Нього. А ось глянь: ось уся моя платня! — розсував проріхи плаща й показував сліди свіжих ударів. — Це — все, що я дістав за оборону віри батьків... за те, що став я за святий закон! Тяжка біда моя! Зглянься, священику над священиками!.. Змилуйся!..

Каїфа витяг зза паса плетений гаманець. Дотиком пальців пересвідчився, що він півпорожній, і висипав прохачеві в наставлену полу.

— Іди!

— О, могутній! Дякую тобі... Але не відкидай мене. Я буду знов тобі потрібний, коли Він воскресне третього дня...

Корчі перекривили обличчя первосвященика й він незграбно копнув прохача ногою. Двоє слуг, що струнко стояли при брамі, вхопили старця. А як тільки пани вступили в портал блиснули на його зігненій спині білі пальмові киї.

— Ах ти, сину суки — нечистого крокодиля! — почулась єгипетська лайка! — Тепер вже тебе ніхто не сцілить!

— Не оплатиться торгівля зрадою... Тут маєш!..

*

Третього дня після похорону Пророка Назаретського заля „малих нарад“ в Каїфовім палаці, завжди повна нашорошеної тиші, аж тремтіла від вигуків жидівської сторожі.

— Ангел Господній зійшов з небес!

— Відвернув камінь від дверей і сів на ньому! — присягалися в несамовитім жаху старшини храмової сторожі, Натан і Нухим.

— Вигляд Його, як блискавка!

— А одежа, як сніг! — вирвались голоси інших — найпевніших вартових.

— Чому ж не запитали ви?.. — почав був Анна й відчув, що говорить не те, і що взагалі говорити нема про що.

— Куди ж ділося тіло? — повним палкої злоби поглядом зирнув на сторожу Каїфа. — Дослідили ви? — і звів додолу очі, бо ж у них впали розпалені екстазою й безмежним захопленням блискучі погляди слуг.

Перший Нухим, за ним Натан і всі десять відчули збентеженість панів — і осмілились:

— Що ж досліджувати? Кого питати?

— І хто мав питати?..

— Не ми самі попадали зо страху, — гори здригнулись!

— Ми лежали на обличчях наших від світла неземного...

— Мовчать! Баби балакучі! Мовчать!.. — раптово вибухнув Каїфа, розпечений сліпим гнівом на власну безсилість. — Мовчать...

Слуги отямились і рабський страх згасив хвилеве піднесення духа.

— Перший з вас, шакали, боягузи... перший, хто поза цими стінами оповість про ту вашу ганьбу... — Каїфа набрав повітря в легені, — той з вас, боягузи, що лякаєтесь труни з трупом, висітиме на хресті, на тій самій Голготі! — знайшов віддушину своєму гніву.

— Нухим і Натан — заговорив Анна — ще сьогодні підуть із караванами до Синаю, до камяних ломів! Решту — на галери, до Тиру!

Невільники впали навколішки й заголосили.

— Всього на третій день, у вашій присутності, озброєна отаро шакалів, — викрали тіло з камяного приваленого плитою гробу... Хто ті злодії, що підкупили вас? — Це дізнаємось потім. Але тепер затямте: мертві не воскресають! Ви ж заслужили самі смерти. Та ж дякуйте мені й Богові: не караю вас смертю, як суддя, а як добрий священик!..

Замóк, наложений на уста храмовій сторожі, поміг. Ще далеко до вечора не було в Єрусалимі закутка, де б не знали, що „учні розпятого Вчителя викрали його тіло й винесли за Єру-

салим, невідомо куди". Всі знали, що винна тому пяна й підкупна храмова варта, яку вже покарано галерами.

— А що ж — римляни? — інколи виривався обережний запит.

— Що?.. Намісник не міг приневолити своїх вояків: боялись і мертвого ізраїльського пророка... Римляни — боягузи...

— Але ж Нафталим...

— Який Нафталим?

— Та ж отой, що недавно його прийняли до храмової варти... Оповідав у попіні...

— Що, що? — як тихий шелест, озивалось питання.

— Що всі до одного вартові... бачили... янго-лів...

— О, Всемогутній!.. Най і стіни не вчують цих слів... А це що?..

— Та ж бачили і його самого... Пророка... Живий до учнів приходив...

Але голосно в цілому Єрусалимі дзвонило:

— „Мертві не воскресають!"

Та ж, хоча ті слова вийшли з Каїфового палацу, — в самім палаці їх не повторяли. Домашні, слуги й прихожі радники синедріону — стривожені й заклопотані — говорили пошепки про одне: чи витримає первосвященик? Було йому зле. В цих трьох днях немов спорохнів перед тим ще цілком кремезний старець. Тепер же — немов за три дні десятки літ перелетіли над ним, а палець Божий діткнувся його обличчя: повіка лівого ока не підводилась, куток уст упав додолу, а ввесь вид викривився. „Торкнений" ледве вимовляв — наче розжовував беззубим ротом слова, що їх, довго шукаючи, знаходив у памяті. Перед хвилиною ж мало не вмер з обурення й, проклявши лікаря Сафатію, вигнав його — найславнішого лікаря — з хати. Сказав бо Сафатія, що хворому „князеві над князями священичими" треба зголити голову, мовляв, інакше даремні будуть всі холодні обклади.

Тепер Каяфа лежав, обложений подушками. На голові мав доставлений з гір свіжий сніг. Вже вдруге йому „пускали жилою", а за вухом раз-у-раз міняли нові пявки. Нічого не помагало. Обмотаний биндами, важкий і здебільша нерухомий, первосвященик тільки в хвилях великого роздражнення мотав головою, неначе кінь, що його кусають мухи на пасовищі. Лікарі наказали найповніший спокій, головне — жадних відвідин, тим більше — жадних нарад! Які вже там справи?..

Та Каїфа не знав ні сну, ні млости: лікарям і домашнім звелів вийти геть з його одрини, а слугам — негайно покликати свого намісника — Анну.

Вже понад годину був Анна в палаці Каїфовім, але ж Єгонатан, зустрівши його у вестибюлі, мовчки попровадив до своєї робітні.

— Доведеться відкласти сьогоднішнє побачення. Дуже йому кепсько і, казали лікарі, дуже небезпечно його турбувати. Проклят будь — ще й сім-крат — безбожний язик Сафатії!.. По-

думати лише! виголити первосвященика!... Це ж позбавити його навіть звичайного священства! — немов вичитував із законника Єгонатан.

Анна шарпнув рукою, аж зо столу злетіло кілька шматочків сухого атраменту — „меляну". Був схвильований до дна, „як Ґенезаретське Озеро в часі великої хуртовини":

— Та ж небезпека стала повітрям нашим, що ним дихаємо, хлібом, що їмо кожного дня... Що ж: не знає первосвященик, що учні „його" ходять по волі й „проповідують"?

— Його учні..., але ж вони не були певні в його воскресенні...

— „Не були певні"! —знову сердито відштовхнув Анна коробочки з барвами та клеєм для меляну, зірвався й почав ходити по ріяґоналі великого Єгонатанового покою.

Єгонатан обережно прибрав із стола коробочки з барвами.

— Туж же ніхто не чує нас і чи ж не обидва ми правовірні? — смикав слова Анна. — Що ж: не скажемо й самі собі у вічі: маємо ми підстави не вірити бодай найкоротшому Його слову?.. „Мертві не воскресають"! — Це добре сказати. Та ж чи з розділу IV-го книги пророка Ісаї викреслиш слова: „Як поява світанку вранішнього — таке певне воскресення його"?.. Так будемо й себе морочити пустими словесами?... Треба чину — і то негайно!..

Єгонатан затис губи й розложив руки:

— Говоримо, як ти хотів, — процідив він — очі в очі. Та ж Голгота... мабуть був то чин?!.. А хворий старик... Що він тепер може? Схвилюється — й помре!

— А хто ж, як не сам він казав на нараді цими днями: — „Ліпше, щоб одна людина вмерла за цілий народ"?.. — Анна постукав собі в чоло, ніби клепав у зачинені двері. — Та ж ввесь народ у небезпеці! А без наказу первосвященика не можна почати діяти...

— Ну-у... — протяг скрізь зуби. — Це істина, але...

— Істина — істина!.. „Істину" лишім Пілатові. Нам не істина важлива, а щоб вибраний Богом народ лишився й надалі. Та ж нікому не тайна, що назорейська отрута вже й сьогодні робить між нашими страшні спустошення. „Всі рівні! Всі однакові!"... Тобто — і римляни нам „брати"? Чи може — це й старші брати?. В мене аж голова пукає від думки: як було не збагнути, як було не скористати?!.. Та ж таки він з роду Давидового! Та ж — кажу це цілком свідомо — таки він Месія дійсний!.. І — замість того, щоб з поміччю Божою вдарити на гнобителя, що сьогодні має там якусь неповну „Ґерманську леґію" — „Любов" і „Кесарево — кесареві"!.. Ні, ти поведи нас! Зєднай і поведи, як Ґедеон... як Ісус Навин!.. Тоді, якщо б і вмер у борні, хіба ми самі не воскресили б його?!.. Але — запізно підкладати багаття, як уже вивернули й казанок... Ех-ех-хе-хе! Піди, поглянь: коли дійсно в безнадійнім стані, тоді мушу всю відповідальність перебрати на себе. Гаятись не мож-ли-во! — круто повернувся і глянув скрибові у вічі: — Чи ж я не був первосвящеником перед ним? Він

лише продовжував те, що розпочав я, то й ніхто, як я, не продовжуватиме того, до чого приклав руку він...

Ще раз перейшов покій і став тісно перед Єгонатаном:

— Грат — прокуратор скинув мене... Тепер же моя черга — вкупі з тобою зсадити прокуратора Понтія... Піди, поглянь на хворого...

— Первосвященик кличе найдостойнішого! — сухо промовив Єгонатан, вертаючись до робітні, і притримав запону, щоб Анна пройшов, не зачепившись...

— Бебб-ез-по-ммм-илково! — всилу виплутався Каїфа з неслухняного слова, що не хотіло сходити йому з язика, який ніби розпух і наріс у роті. — Ввви-ллло-ви-ти... всіх... мудріших... освіченіших... — пробував ворушити рукою, щоб помогти язикові. — Зи-зи-зи... зни-щи-ти!... Грюкнув дужою рукою по бильцю ліжка. — Лишити ту „нннна-у-ку“ Його самому темному м-м-м-отлохові!

Анна щиро притакнув головою. Йому імпонував цей — навіть в тяжких лабетах явно невилічної вже хороби „ясний дух“, що не хоче і в останній хвилині зрадити основної ідеї свого життя: — „Знищити ворога“! — Слушно! Без книгознавців — не буде то жадна „наука“, лише забобон темних мас! Слушно!

— Щоб не бббб-уло кому в-в-ести!.. Вести!

Анна кивав головою й у думці відмічав: — „Всамперед — — Вартоломея, цього „Юдея без лукавства“, Йоана — фільософа, Луку — лікаря, Матвія... Але — найстрашніший той Лазар... та й сестри“... — Не витримав, щоб мовчати й, аж захлинаючись, перелічував уголос головніших учнів.

— Але — страшна... страшна ота „мідянокоса!“ Вже мені казали: хоче до Риму... І не сама — з сином прокуратора!

— А чи знає... Ірод? — аж шарпнув собою немічний і раптом розплющив своє одиноко чинне око. Над ним тремтіла синява повіка, як конаючий на морськім березі чоловік.

З-під неї горіло злістю, мов раздмухана жарина, гостре око:

— Втопити!.. А саму ту „віру“... я сам би прибив рукою власною... на хххррест! — прохарчав цілком виразно й виснажений упав на подушки. Падаючи смикнув повязку. Єгонатан і Анна кинулись її поправляти. Обидва були однодумні:

— „За всяку ціну треба рятувати цього справного, великого юдея!.. А та зграя зависливих „служителів Всемогутнього“ з Левитового Коліна вже б хотіли зіпхнути його“ — разом згадали ранішню, накваn закінчену нараду священиків храму.

Чутка, що „Каяфа втратив мову“ і скалічений на обличчі, — захвилювала все єрусалимське священство.

— Ця чутка — неправдива! — упевняв інших, а разом і себе Єгонатан. Знав бо добре закон, а там сказано, що „недійсна перед престолом Всевишнього молитва, неясно вимовлена“. То ж: хто неясно вимовляє, не сміє бути священиком, так само, як і той, хто має фізичне каліцтво.

— „Поки щось буде, дійсно ліпше йому лишитись первосвящеником. Треба його рятувати!“ — думав і Анна й намагався

швидче полагодити повязку й зручніше підперти хворого подушками.

Однак непризвичаєні руки не слухались: бинди сповзали й дратували немічного, вже й так зіритованого до останку. Мотнув головою й цілком зірвав повязки. Але ж палке бажання вдягти свою думку словом, допомогло: Каїфа знову підвівся на лікті й виразно прохарчав:

— На дно морррря!

— Втопити? — діловито запитав Анна. А сам майже з радістю відзначив собі в памяті: „Таки ж можу, по правді можу присягнути на законі, — коли хоче, — то висловлює свою думку ясно й виразно!“

— На човен... без ссстерна... і в-в-ве-се-л...

Промінь вечірнього сонця кинув золоту стьожку світла на червоно-білу мозаїку долівки. Звуки храмових сурм — заклик до молитви — простяглись блискучі та ясні, як продовження соняшнього проміння. І немов блискавкою підрізали вершок кривої сикомори, що навалився на вікно спальні і затулив його отвір. „Посвячене“ дерево розчахнулось ще під час землетрусу останніх днів.

Єгонатан і Анна кинулись до вікна, але через віти не було як заглянути додолу, відкіль вчувався тихий стогін. Чи ж привалило когось деревом?.. Обидва поглянули на первосвященика: він лежав нерухомо, тільки ворушились губи, великі й бліді, неначе водяночні пухирі.

Анна став на молитву в Єгонатановім покої. Півголосно вимовляв слова молитов, що поринали в міцному присвисті астматичного віддиху. Але сам Єгонатан швидко вийшов — довідатись, що сталось із сикоморою і хто потерпів від неї? Був незмірно здивований, не бачучи ніде на подвірі жадного слуги. Але ж здивовання стало безмежне, коли найшов під стовбуром непритомну Хеттуру. Підніс безвладне маленьке тільце дівчатка. На місце, де лежала, була крівава пляма і кров стікала їй по ногах. В обличчі не було ознак життя. Тільки дрібні, рівні й блискучі зубки дивно вишкірились, немов і в млості посміхалась саркастично.

— Чого ж там опинилась Хеттура? — перервав молитви Анна.

— Мабуть довідаємось завтра, — відказав, немов ані трохи не стривожений скриб. — „Завтра ще встане сонце“ — додав приказкою.

Відніс дівчину на жіночу частину палацу, а сам, як звичайно, в тім часі, подався до храму. Говорив вивчені слова й робив приписані ритуальні рухи, але не молився. Все тремтіло в середині різними почуттями. Але... — „Чому ж Хеттура найшлась під сикоморою?“ — знову й знову верталась думка до останнього враження. Відчував таємницю в тім важкім пораненні своєї нареченої, але не міг натрапити на відгадку. — А зрештою, хіба вона — вязень, якому не можна ходити, куди й коли хочеш?! Що ж

дивного, як дівчина зацікавилась деревиною, зломаною землетрусом, коли та сикомора оточена повітрям?! Сикомора ж має стояти тільки доти, доки стоятиме Єрусалимський храм...

І раптово неначе корчі вхопили Єгонатана за серце. — Та ж це мусить мати однаковий сенс і навпаки: поки стоятиме вона, — доти стоятиме й храм. Згадав, як свідчили про Раві на останньому суді Жидівської Ради у Каїфи: Цей сказав: „Я зруйную цей храм рукотворний". Порив темної тривоги, неоформленої, але непоборної, мов проткнув його душу мечем. Правду говорить мудрий Каїфа: „Не вільно, не можна вступитись ані на йоту, бо тоді все пропало!.. А пророк, чи не пророк, але ж — загинув уже, як мусить загинути й кожен, хто порушує бодай єдину літеру Закону!".

Єгонатан не памятав, як закінчив довгі молитви й поспішав додому.

В глибоких тінях першого двору вловив притишений шепіт двох людей. Нашорошився, пристояв, завжди готовий схопити якусь таємницю, чергову інтриґу. Обгорнувся плащем і нечутно, ховаючись в тіні, помалу присувався до тих, що говорили. Але й вони не стояли: також обережно наближались до бічної брами. Єгонатан напружував зір, як хижак, що пильнує здобич. І, як хижак, вираховував, коли і який має зробити скок, щоб ту здобич не випустити з пазурів. Вичекав, аж придверник — старий і певний раб — замкне дверцята на вуличку, що оточувала Каїфову садибу й провадила на майдан перед храмом. Тоді швидко висунувся з тіні.

— Семею!

Придверник хитнувся, немов його хтось смикнув ззаду за одіж. Втяг голову між рамена: вже приймав удар.

— „Нема сумніву: тут криється злочин, а цей признáється враз. Тоді — плач, лемент, благання... й майже нічого більше. Бо ж, що він може знати? А гармидером поможе тим головним... злочинцям".

І ласкавим голосом, як до наляканого коня, скриб промовив:

— Я не впізнав був тебе, дідугане! Добре робиш, що вартуєш без світла. — Вдавав, що шукає за пасом у себе ключа від брамки. — Не маю. Відчини но і дай мені ключа. А Рувимові скажи, щоб дав тобі мого, на столі, коло коробочок з червоною барвою...

Розрахунок був добрий: вийшовши з другого боку майдану, — враз іздибав постать, що виткнулась з бічної вулички. Пізнав стару Зелфу — Хеттурину служницю, колишню її хову Поспішала знову у затінок, але його не помітила. Тоді дав змогу Зелфі віддалитись і нечутно, крок за кроком подався за нею...

Вранці — спокійний, як завжди, голосом рівним і безбарвним, з очима зведеними додолу й з устами затисненими — Єгонатан оповідав первосвященикові про нічні події. Каїфа ледве обертав головою:

— А-а!.. Досить! До-осить вже всяких подій! — і Каїфа закотив своє зряче око.

— „Невже ж доходить?.. Таки ж справді дуже йому зле, коли вже й такі події в своїй власній родині — йому байдужі!“ — захвилювався Єгонатан.

Але з-під навислої брови знову заблисло первосвященикове око:

— Хеттура ж заручена з тобою. То ж належить тобі, як твоя дружина. А жінка твого дому — то ж твоя річ...

Каїфового обличчя навіть діткнулась ґримаса усміху. — А стало воно страшне веселощами свого каліцтва. Продовжував з перервами майже по кожному слову:

— Моя рада така. Якщо Хеттурі так до вподоби римські сотники, що вночі посилає до них невільниць і, очевидно, зраджує нас... продати зрадницю в рабство до Риму. Вона — добра співачка, інакше не була б „співачкою храму“. То ж нехай виспівує і в неволі хоч і про ріки вавилонські. На ній і ти заробиш добрий гріш...

Єгонатан не чекав такого рішення і спробував слабо сперечатись.

— Сказав тобі: продати! Так, про що ж ще мова?! А Зелфу... — і знов упав на подушки.

Єгонатан сподівався, що Хеттура наробить плачу на цілий дім. Однак, помилився. Почувши, що „Зелфа рішуче у всьому призналась і вже —не серед живих“, — Хеттура зблідла, на мить приплющила очі, потім обома руками вхопилась за серце, немов хотіла вирвати його з грудей і підкинути вгору:

— „Нехай летить... як Магдаленині голуби!.. Най попередить Корнелія про небезпеку, що загрожує тепер вже й красуні Маріям і всім освіченим учням Ісусовим!“

По короткій мовчанці спитала голосом, повним презирства:

— Що ж тепер хочеш ти, чи всі ви — від мене? Кажеш сам, що ви „все знаєте“?

Подивилась довгим поглядом просто у вічі нареченому.

Багато прочитав у тому погляді Єгонатан, аж заломилась його самопевність. В дійсності від Зелфи не довідався він нічого. Лише перехопив невільницю біля самої прокураторської преторії і сам поробив висновки. Зелфа ж була, як німа, і тоді, й уранці. Навіть тортури не витягли з неї слова. Та ж Єгонатан був цілком певний, що Хеттура хотіла бачити центуріона Корнелія, по Пілатові — другого найзапеклішого ворога жидів та фарисеїв. Був також певен, що Хеттура зраджує. Але по щирості не знав: чи його особисто, чи ціле юдейство? Перше хвилювало його мало, лише настільки, наскільки належна йому його власність не мала б самовільно переходити до розпорядимости іншого, та ще й римлянина. Краса й вдача Хеттури не цікавила скриба. Не кохав її, як не кохав і жадної іншої жінки, того „посуду дияволового“. Правду ж бо написано у святих книгах, що „гірша за смерть жінка; вона бо — сіть; серце її —

лабети, а руки — ланцюги. Врятується від неї добрий перед Богом, а грішника — все вона піймає".

І навіть нині, коли був дуже цікавий та надіявся дізнатись таємницю, коли дивувався рішучості дівчатка, цитував у памяті з приповісток Соломонових: „Жінка — нерозсудлива, щебетлива ще й нерозумна та темна". Мав її взяти за дружину, — бо ж так велить закон, бо ж невідомо, з якого коріння має народитись Месія, і „не добре бути чоловікові самому". А що він — ізраїлітянин без закиду, до того ж і бездоганний слуга храму, то ж мусить бути і його наречена бездоганної поведінки. Як же насмілюється вона „вибирати"; вночі посилати до поганського сотника?.. За ту нечувану зраду ще не раз проситиме милосердя й милости...

Ніжна, як перла, але тверда, мов адамант, Хеттура навіть не змінилась в обличчі. Була цілком спокійна, на все приготована. А згадка про милосердя пірвала її:

— Це ти... ще можеш розумітись на милосердю й на коханню? — запитала з найвищим сарказмом, що ним самим без вогню могла б ще раз запалити Абрамелехові стодоли. — Та ж ти — готовий евнух!.. А як „добрий юдей" — з усіх людських почувань ти ж знаєш тільки три: злість, ненависть і мсту! Якщо ти йшов так свідомо проти безсумнівного тобі Месії, коли вкупі з Анною говорили „очі в очі", то чого ж можу сподіватись від тебе я?

Опечений словом нечуваної зневаги й ошарашений незвичайними Хеттуриними відомостями, Єгонатан розгубився й не знайшов ні відповідного слова, ні відповідного руху. За те остаточно погодився з Каїфою: — „Таку... дійсно найліпше якнайшвидче продати, щоб не мати її при боці"!..

По трьох тижнях, коли Хеттура ходила, вже не шкандибаючи, її справді продали в рабство. Фінікійський работорговець за своє життя бачив чимало різноманітних невільниць. Одначе досі ще ніколи йому не траплялось, щоб молоде дівча, гарне, добре виховане, з різними здібностями, так радісно йшло на продаж: „Підозріло!" — міркував купець і взяв спочатку „крам" на евентуальну перепродаж. Але вже дургого дня дістав потрібні відомості. А що документи були в повному порядку, охоче заплатив за дівчатко високу ціну. І не програв, бо ж не довелось її везти аж до Риму: вже другого дня за подвійну ціну продав її на місці. А сталим Хеттуриним „власником" став один із найбагатіших міських радників — Йосип з Ариматеї.

— Не бійся, дитино, — говорив їй таємно — завтра визволю тебе перед претором, і будеш знову вільною. На якийсь час учням Ісусовим треба сховатись перед переслідуванням твоїх свояків. А що ти так сміливо намагалась послужити справі Учителя, — то хто ж ліпше попереджатиме Його учнів; до них посилатиму тебе сказати: — „Тікайте! Сховайтесь!.." Було б ліпше, якщо б ти не жила в мене. Щоправда — хліба й мяса для тебе в домі моїм не забракне. І співу твого радо колись послухав би

я, як занадто схилить мене до земного пороху земна журба. Але — не треба давати причини для підозрінь. У кого б з приятелів Учителя могла б ти непомітно жити?

— Пане мій! Якщо тобі однаково— подаруй мене, як рабиню, Марії з Магдали. Але певен будь: її накази, — однаково — як і твої, Хеттура виконає добре.

І з її прекрасних очей, що з них ніколи не могла витиснути сліз ані терпкість доброчинної байдужости, ані самітність — глуха й німа, — що зажила її в світі дитина-сирота, — полились струмочками теплі сльози. Серце її, тверде й неуступне, тануло, мов сніг під подихом теплого вітру. І світ, затягнений кришталевою запоною тих добрих сліз, що змили обра́зи й біль, видався Хеттурі красним та надійним. Схилилась перед Йосипом, як правдива раба, схрестивши на грудях руки:

— Нехай же —вимовила тихо — кволість моя, предобрий пане, буде тобі за подорожню палицю на шляху життя, коли побачиш і переконаєшся, що я терпеливо зношу всі труди. Служитиму в память Учителя... до смерти!

Іван Марків

ПОЛУУМНИЙ ПОЛУ-АВЕЛЬ

Світлій памяті о. Івана Федевича

Від кого зачати? Від шахістів, чи від жебраків? Дивне! При чім тут ці обидва роди людей? А проте...

Я знав одоного шахіста — відмінного від інших. Грав знаменито, але дивно: все старався стояти слабше від партнера, все жертвував якусь важну фіґуру, що бентежило партнера, а „кібіців“, — які напружено стежили за грою, — доводило до пересердя. — Як можна так! Що ви зробили! Це ж гаракірі! Програєте в кількох тягах! — Та „дивний шахіст“ хіба посміхався і мовчки тягнув далі. І хоч програвав (звичайно вигравав!), не денервувався, бо: — „я граю, щоб змагатися“ — кінчав заввагою. Дивний шахіст!

...Я знав одного жебрака, іншого від своїх собратів. Тамті жебрали, щоб напхати торби, нажебране згрошевити, чи забезпечитись на довший час, а він жебрав тільки на день. Бувало, зайде до хати, змовить молитву і спокійно виходить. Господиня йому шматок хліба, чи що інше, — він подякує — не бере. — Як це так? Чому, дідусю, не берете? — Спаси-Біг за ваше добре серце, ґаздиню, але я не голодний. — Дивне! Вперше бачу жебрака, що нічого не хоче. — Бог вам нагородить, добра жінко, ваше щире серце. Бувайте здорові!

Появився той дідусь у наших селах перед кількома роками. Давніше його ніхто не бачив. На вигляд — років до сімдесять, сліпий на одно око, а на чолі шрам від ока до волосся

голови. Держався бадьоро, усе кафтан у нього чисто випраний, борода виголена. Бритва у нього в торбі — це кисяк — із коси. Дзеркала і мила йому до голення не треба. По відпустах бував, але як жебрак не фіґурував, ставав десь під церквою та — як інші прочани — молився.

Як він називався, — ніхто цього не знав. Називали його Полу-Авелем. Коли його питали, звідки він, відповідав: — „Ой, здалека“. Більш про це не хотів балакати. Але найдивнішою рисою Полу-Авеля було те, що проявляв познаки божевілля. Прийде до хати, помолиться, сяде і пічне співати; то побожних, то світських пісень затягне. Інокли й потанцює. Сам собі на патиках приграває, плеще в долоні, свище, скаче, аж утомиться. Узимку, як де на нічліг зупиниться, то дівчата при кужелях і прясти забувають, бо Полу-Авель такі дива вміє розказувати, що й про світ забудеш, а його слухаєш. Як лише рознеслась вістка, що — мовляв — Авель у Миколи ночуватиме, — хата цікавими наповнялася. Не диво, що всі його любили. А вже найбільше діти. Не лише за байки, але за сердешну поведінку, за забави з ними. Іде, бувало, дорогою, зустріне гурток малих при забаві, — зараз присідається до них, бере найменше на коліна, гойдає, пестить, бавиться у поросі, заспіває пісоньки, обділить цукорками, що їх усе в кишені мав при собі. З його лиця і з одного ока промінювала якась дивна, притягальна доброта.

Інколи Полу-Авель ставав зовсім нормальною людиною; говорив до речі, дораджував мудрими словами, помагав у роботі, наскільки міг. Іде польовою дорогою, бачить — вяжуть снопи. Він тобру скидає і до роботи. Взимі стає до ціпа, чи січкарні, і за роботу ніякої нагороди не візьме. — Ой, люблю ж я робити! Ей, коли б то в мене більше сили! Інколи оттак у роботі знечевя — не сказавши слова — кине все, перевісить торбу і далі в дорогу. Сяде денебудь під копицею чи полукіпком і, як має що зїсти, до села не йде, переспить на полі.

*

Село готовилося до Різдвяних Свят. Жорна гуділи, ступи опихали, січкарні різали. Діти клопотали своїх батьків за взуття, бо йде коляда — найбільша радість. Все ворушилось, бо одноманітність зими переривали свята. Треба ж їх достойно відсвяткувати. Ах, свята ви свята! Знаю я вас, знаю! Мої найгарніші спомини звязані з вами. Ви, свята Різдва і чудового Йордану, врізуєтеся в найранші часи мойого хлопячого життя. Набік саночки і деревляні совги, треба товаришів на коляду підшукати, треба кілька коляд навчитися. Земля в непорочну одіж вбрана, мороз червонить ніс, ціпеніють вуха, та що те все супроти коляди? Нехай і мороз, нехай і сніг, тому всьому місце на Різдвяні Свята. Врешті Святий Вечір. Михайло Чулик вертається зо склепу, несучи селедця і ще деякі лакоминки до вечері. Спішить, бо мороз аж до костей добирається, а по друге, треба дати жінці в руки, щоб до вечері приготовила. З коминів

хат дим іде вгору, чути запах смаженої цибулі. Ненарочно глянув Чулик у сторону церкви і — здивувався. Із комина трупарні, що на цвинтарі, виходить дим. Що це? Чи може хто кого забив, або отруїв, а комісія трупа „поре“? Бо лише тоді в трупарні палять — гріють воду для лікаря. Про наглу смерть односельчанина Чулик не чув, про приїзд судової комісії також ні. Хто ж це може нині на Святий Вечір у трупарні палити? Може які збиточники трупарню підпалили? Та тепер? У такий мороз? Тоді б вона зверха горіла, а не з комина дим виходив би. Михайло забув, що йому пильно до хати і повернув на цвинтар. Чулик пробує відчиняти — двері засунені. — Хто там? — питає.

— Я, Полу-Авель.

— Відчиніть, дідусю. — Двері відчинилися.

Перед Михайлом стояв Полу-Авель; на землі лежало ріща, а на кухні одно горня.

— Що ви, дідусю, тут робите?

— До Свят-Вечора приготовляюся.

— Та тут? У трупарні?

— А ніби, де маю!

— Що ж ви собі на вечерю приготовляєте?

— Є чим повечеряти. Маю кілька голубців, є хлібець, пиріг і вода на сушені грушки.

— Хто ж видів у трупарні Свят-Вечір проводити? Та ж тут така студінь!

— Незабаром стане тепло. Я шпари соломою позатикав.

— Та як можна так на самоті бути?

— Святий Вечір — свято родини. Не годиться тоді чужому в родину втискатися.

— Що ви, дідусю, говорите? Свят-Вечір свято радощів, любови ближнього, тепла його душі. Дідусю, і не відважтеся мені супротивлятись, але зараз беріть свою торбу і ходіть зо мною. — Дідусь замахав руками. — Що ви, добрий чоловіче, що! Господь вам нехай нагородить, але святкуйте щасливо нинішню хвилину зо своєю ріднею. Мені і тут буде весело.

— Дідусю, я вам зараз вогонь водою заллю, вікно вийму, щоб ви ані хвилини тут не могли бути. Чуєте?! А де ж мені страва смакувала б, знаючи, що ви тут у трупарні Свят-Вечір проводите? А якщо ви мені — вашому ближньому — схочете дати нагоду зробити богоугодне діло, то прошу вас нині між моєю ріднею Свят-Вечір провести.

— Га, як так, добра душе, то йду з вами.

Михайло Чулик і Полу-Авель підійшли до хати. Михайло відчиняє двері обережно, несміло. Що скаже жінка? Може насварить на нього, може вижене жебрака з хати? Хто може збагнути душу людини? Здається, знається її, аж зайде щось, а той, кого ми ніби знаємо, зробить так, чого ми не сподівалися.

— Ганусю, маєте гостя на свята. Бач, дідуньо хотів у трупарні Свят-Вечір справляти. Я його взяв до нас. Правда, що

знайдеться трохи страви й для нього? — Допитливо пронизував свою жінку поглядом.

Ганна смажила на олію пампушки. Зарумянена, відвернулася до прибувших.

— Правда, Ганусю, що дідуньо з нами буде вечеряти? — Завис на її устах...

— Що, ви хотіли самі на цвинтарі бути? Боже, у такий мороз? У таке свято? Сідайте, дідуню, на лавицю, я дам вам зараз юшки з грушок, огрієтеся. (— Ганусю, дружино моя золота! Не забуду тобі того!) Дід огрівав нутро гарячою юшкою. З його здорового ока текла сльоза. Із зворушення, чи із зміни температури? Михайло на крилах вилетів з хати. „Рождество Твоє, Христе Боже наш, возсія мірови світ разума“... — співав, приготовляючи пашу худобі і вяжучи дідуха до хати. — Ах, скільки тепла має в собі людська душа! — думав. — Людино, похвальну пісню співаю тобі! Скоріш, скоріш заходи, сонічко, твоє проміння і так нині холодне. Заступимо його теплотою наших душ.

Смеркає. Із сутінками у хаті мішається запах смажених пискорів, селедця. Господиня порається, щоб з вечерею не спізнитися. У неї майже все готове. — Михайле, неси дідуха до хати! Діти, ану ж на ріку митися! Скоро, скоро, бо вечеря! Чи маєте ви, дідусю, чисту сорочку? Ні? Я зараз вам у скрині пошукаю. Годиться на Свят-Вечір у чистім до стола засісти. Ой, Боже, Боже! Які то є на світі нещасні люди!

Біля Авеля на лавиці лежала сорочка з Михайла. Троє дітей вернулося вже з ріки, весело підплигуючи. В хаті запанував святковий настрій. Біла скатерть накрила сіном застелений стіл. Дідусь увесь час мовчав. Михайло задумався: чи може в діда прийшов час сильного божевілля? Ще готов якусь авантуру счинити. Але нехай!

— Ану, ходіть усі ближче — сказав Михайло, тримаючи тарілку з покраяною просфорою. — Бажаю тобі, моя жінко, міцного здоровля і сили виховати наші діточки. Вам, діточки, бажаю вийти у добрі люди. А вам, дідусю... що ж я вам з нинішнім святом побажаю? Дай вам, Боже, те, чого собі бажаєте... — Дідусь узяв шматок просфори; його руки й уста дрижали.

— Добрі люди! — промовив. — Негідні мої уста сказати те, що ворушиться в моїй душі. Маю і я вам побажати? Вам не буду, бо за слабий. Натомість усім людям бажаю мати такі серця, які нині мене в отсю хатину прийняли. Новонароджений Спасителю! Глянь до цеї хатини і утверди обителів її в ласці чистої совісти і соняшного серця, що тисячу разів краще гріє, ніж сонце на небесах. Нині бо тут народився Бог Любови, Христос, нескінчена доброта. Ангели, заспівайте за мене пісню, бо я не в силі! Христос Раждається!

Засіли до вечері; дідуся посадив Михайло біля себе. Ганна подавала страву. Дідусь їв мовчки. Діти перекидались словами.

Зничевя дід обізвався: — „І я колись в родиннім кружку засідав до святої вечері. Так! Але минулося. Мабуть нема вже моїх, що я з ними вечеряв. Дивні діла Твої, Господи!

Скінчилася вечеря. Всі заколядували „Бог Предвічний". Авель сів на низький стільчик, Михайло на запічок, а діти на дідуху, розстеленім на долівці.

*

Дідусь похилив голову. Рукавом обтер сльозу, що виповзнула з ока. — Память і я святу вечерю. Памятаю її з дитячих часів, як з батьками і братом та сестрою засідав до неї. Скільки років тому може бути? Багато. Під опікунчими крилами матері росли ми, нас троє дітей, і не знали, яка нам небезпека грозить: наша мати часто заходилася сухим кашлем, хапалася за груди і тоді слова не могла промовити. Ми, діти, обступали її, а вона, дивлячись на нас, із трудом промовляла: — Ой, діти мої, діти. — Цитьте, мамуню, цитьте, вам легше буде — лебеділа моя сестра. А сама й собі була, мов билиночка, лише ніс у неї протягнувся. Незабаром скосила її смерть, а мати від того часу ще дужче почала кашлем заходитися. Врешті лягла у постіль, а з неї вже й не встала. Господарство ж жіночої руки потребує, тож до хати прийшла служниця, Юстина. — Тут дідусь урвав і похитав головою. По хвилі почав: — Коли Хам обнажив свойого батька, із клеймом хама остався по вічні часи. Нині, — як це й дивне може видаватися, — я стаю новітнім Хамом. Я, — ще може завтра стану перед Господом, щоб здати рахунок із даного мені таланту. Не за себе докоряю батькові, але за мою бідну, опущену матір. Міркую, що Господь, даючи заповідь шанувати батьків, думав також і про те, що батьки і своїх дітей повинні шанувати. А як батько нас шанував? Не говорю, щоб нам догоджувати, але крихітку серця показати тій, що в неї ми — діти — наче у сонічко вдивлялися. А сонічко те меркло, меркло... Лише материнська суха рука гладила наші голови і лискучі очі сльозами набігали. Памятаю: нераз просила мати: — Федю, Федуню, принеси мені селедця. Я так би його зїла. — А звідки ж я тобі грошей на селедці візьму? Хіба корову продам. — Федуню, — лебеділа — як не маєш на здорового, то піди до жида, може хоч який зігнилий має. Або попроси його хоч тої юшки з бочки, що в ній селедці мочилися. — Ей, жінко, не вередуй! Лежи, кой ти добре! — Мати відверталася до стіни і тихо хлипала. Ми — діти — виходили на двір до сусідів, а ті до нас говорили: — Ого, вже незабаром другу мамуню будете мати, — і дивно усміхалися. Юстина мала стати нашою мамою. Раз мама піднялася, поглянула на Юстину, а коли та вийшла, мама каже до тата: — Ти, Федуню, вже аж так поступив? Навіть моєї смерти не ждав? Ой, Господи, змилуйся над моїми діточками — і впала назад на постіль. Ми, хлопці, того не розуміли, хіба пізніше. Батько відвернувся, вийшов із хати, тріснувши дверми.

Але є добрі люди на світі. Помішав Бог сяких з такими, чи пак інакше: дав кожному з нас розум і свобідну волю. „Маєш — мовляв — їх; розум і волю, роби, як уважаєш. Колись я тебе, чоловіче, запитаю, як ти тими талантами орудував". — І люди ними різно орудують. Скільки то людей приходило до моєї бідної матері, скільки то сліз біля неї пролито. І яблочка, і селедці біля матері лежали, але вона вже їх не рушала. Добрі люди всього нанесли. У моїх щоденних молитвах згадую всіх тих добрих сусідів і сусідок, що таке добряче серце моїй матері показали. — Дідусь встав із стільця, клякнув на землю, підвів руки і промовив: — Господи Боже, Всемогучий, Всевідучий! Прости їм їх прогрішенія, якщо їх мали добродії моєї мами! Ради їх доброго серця закрий очі на проступки, а суди їх по ділу любови до ближнього. Ти бачиш мою душу, карай мене за їх провини, я беру їх на себе, а суди їх по благу, зробленому моїй матері.

Приник головою до землі й довше так тривав. Встав і знову сів на стільчик. Ганна і Михайло мовчки сиділи і не могли слова промовити. Лише діти хропіли на дідуху. Дідусь обтер чоло рукою. — Одного дня батько привіз кілька дощок із міста і почав збивати у сінях якусь скриню. Ми — я і брат, вийшли до сіней подивитися, але він нас вигнав. Все ж таки ми над вечором доглянули, що під стіною стояла домовина. Брат сказав це матері. — Ти, Федуню, чей же живу мене в домовину не покладеш. Не турбуйся, довго тобі заваджати не буду. — І правду сказала, бо на третій день погасло в ній життя...

В хаті настали інші часи. Незабаром батько справляв хрестини, а по двох місяцях Юстина стала нам законною мачухою.

Не можна твердити, що батьки не люблять своїх дітей. Наша мачуха так своїх любила — а за кожним роком їх прибувало, — що нам із тієї любови аж шкіра тріскала. Ми — пасерби — всьому злому були винні, все мусіли зробити, кожний куток нами витирала. Памятаю, раз у нас хрестини. Я з братом прийшли зо стодоли, де молотили. За столом повно людей. Коли нас мачуха побачила, підперлася в постелі на руку і каже: — Там, у горшку під лавою, маєте хлопці капусту. Дай їм, Федю, хліба, нехай їдять. — Я взяв горнець, накидав вчорашньої капусти в миску, ми сіли на припічку і їмо. — А пустіть но мене на хату — каже Андрій, недалекий наш сусід, що тепер як кум за столом сидів. Гості потіснилися, Андрій опинився на хаті, взяв зо стола миску з пирогами і поставив перед нас, вхопивши з-перед нас капусту. — Їджте хлопці! — Мачуха лягла на постіль, а гості за столом перестали їсти. У хаті запанувала мовчанка. Гості гляділи один на одного і почали зза стола вилазити. Ми з братом скоро вийшли з хати...

Найохотніше була б наша мачуха післала нас за нашою матірю, але Господь перекреслює часом заміри чоловіка. Ми росли, стали хлопчаками. Та „полу вріж, а правду повіж": наш батько трактував нас нарівні із мачушиними дітьми. Зате з ма-

чухою годі було видержати. Чого ми при ній доживемо? Доки знущання зносити? Чи ж світу стільки, що у вікні? Заходили ми до тети — сестри покійної матері, — а вона, голубка, радила нам, облатала, випрала. — Вступіться діти з хати, у світі не загинете, — говорила. І сталося: перший пішов брат, а за ним і я. Що тато на це? Не легко було робочих рук з господарства позбуватися, та годі здоровому дозволяти, щоб хтось його людську гідність топтав. Брат став служити у свойому селі, а я опинився аж на третім. Аж по двадцятьох девятьох роках я до нього навідався.

— Дідусю, може напєтеся юшки з сушениці — каже Ганна.

— Коли ласка ваша, то прошу. — Дідусь напився і поставив горнятко біля себе.

...Гарний цей світ, — почав він далі — гарний, але й жорстокий. Треба змагатися в ньому, не попасти під колесо, що котиться, не дати себе розчавити. За той час пізнав я світ, пізнав людей, був — як то кажуть — при столі і під столом, та не пропав. Не пропав? А що ж мене до жебрачої торби довело? Заспокійся, моя душе.

Люди мене любили. Рук до роботи я не жалував, бо за заплату треба працю дати. Опинився я на службі аж у німецькій кольонії. Служив у одного німця аж три роки. Дивний народ ті німці! Там аж навчився я порядку. Заслужений гріш складав я до купки, треба ж колись і собі на свойому шматку землі станути. Моєю мрією було назбирати стільки гроша, щоб колись до пайки, що нам по матері припадала, докупити ще і зажити життям справжнього господаря; хоч не багача, але бути, — як то кажуть — на своїм смітнику. В своїм скитальстві по службах я переконався, що не конче багатство щастя дає. Праця і праця, сплетена з турботами, а то і злиднями додає сили вперед іти.

По так довгім часі вертаюсь до дому. Мачуха вже була померла, але батька застав у живих. Він — моїм приходом ані не втішився, ані не засмутився. Про мого рідного брата чутки не було, ніхто не знав, де подівся і що з ним сталося. Господарив уже нерідний брат Максим. Не оглянувшись добре вдома, я знов пішов у світ. Зароблю ще грошей більше і тоді вернусь. Шість років проминуло, мов бичем хльоснуло. Летить час, орючи на наших лицях заглибини і притрушуючи наш волос сивиною. Врешті рішуче вертаюсь, щоб осісти в родинному селі. Усе мене щось до нього тягнуло. Тата у живих не застав. Максим нерадо мене прийняв, але я тим не турбувався; уступлюся тобі скоро, хоч я перший у тій хаті світ побачив, ніж ти. Тут мучилася моя многострадальна мати, тут вона й очі замкнула.

Дідусь поник головою і мовчав. З ока котилася сльоза одна за одною. У комині завивав просвистом вітер. Полумя свічки, що горіла на столі, легко колихалося.

...І я скоро їм уступився. Пристав до вдови, що мала вже двоє дітей. Я став на свойому ґрунті. Докупив кілька шматків поля і почав ґаздувати. Але тут починається історія моєї теперішньої скитальщини. Мені належався загін поля, що моя мати мала у приданім. Поле те уживав мій нерідний брат Максим.

— А по батьку нічого вам не дісталося? — запитав Михайло.

— Батько на мене забув, усе записав дітям мачухи. Я за тим не побивався, але зажадав того, що по моїй матері належалося. Мій брат і чути про це не хотів. Мовляв, — він не знає про це нічого, уживає те, що йому батько лишив. — Ей, небоже, — кажу — так легко не піде. — Спробуй відібрати мною вже завживане. — Ми пішли на судову дорогу. Скільки нас процес коштував, — один Бог знає. А в суді раз сяк, — раз так. Одна розправа, друга, третя... десята. То свідки — сякі, то такі. Я не міг спокійно думати, працювати, сон очей не брався. Як же це так? Де справедливість? Але при чім тут справедливість? Одна гадка, що моя мати так оплакувала свої останні хвилі і що питоме її, той шматок поля, дістався дитині тої, що своїм гріхом може й матері скоріш нитку життя прорвала — та одна гадка мені майже розум відбирала. Ні, стократь ні! Нехай і з цілим світом борюся, нехай пропаду, згину, а боротися буду. Нехай сто людських законів каже, що брат правно вживає, я маю свій закон. Той закон каже мені моє до останніх сил боронити! Нераз бушувала в мені думка, скоріш продам це, подарую комусь, навіть тому самому братові подарую, але мені стало б легше тоді, якщо б я йому сказав: Ось я виправував його від тебе, той загін, він мій, але я його тобі дарую. Або тобі, або першому стрічному бідному, бо це моє, бо це по моїй дорогій матері мені належиться.

Дідусь оживився, говорив піднесеним голосом. Його лице запалало, брови грізно насупились. Встав і рішучим кроком пройшовся по хаті. Сів і хвильку мовчав. По хвилі: — А жінка — як жінка; докоряла, що я нищу процесом її працю, кривджу її сиріт, до руїни доводжу господарство. Так! Вона мала свою думку, а я свою. Може й ліпше було б жінки послухати, але не мені. Або я на своїм, або мене не буде!

Врешті я рішився на останній крок: іду до брата, просто до його хати. Хатні мене майже настрашилися. Та я спокійно кажу:

— Чи ти, брате, відступиш мені поле моєї матері?

— Хто, я?! Я маю відступити тобі те, що мені мій батько лишив?

— А запитайся свого сумління, чи направду воно твоє!

— Що ти мені за сумління говориш! Ті, що писали закони, на основі яких я посідаю те поле, також якесь сумління мали. Іди з ними говорити, а не зо мною!

— Чи то твоє останнє слово?

— Шкода далі про це балакати.

— Отже знай, — кажу, — що я буду те поле орати.

— Ну, спробуй!

Я вийшов. Стало ясно: іншу гру заграємо.

Настала весна. Я запряг коні і поїхав на поле моєї матері. Наставив коні у борозду і плуг почав скибу перевертати. Не обігнав я кілька разів, біжить мій брат.

— Хто тобі дозволив моє поле орати? Яким правом?

— Геть з-перед коней! — крикнув я.

— Забирайся з мого поля!

— Максиме, кажу тобі по доброму, вступися.

— Гей, люди! — кричить на все поле — рабівник мене напав. Геть звідси! — Вхопив за вузду підручного коня і тягне на бік. Я вирвав йому віжки. Перед очима мигнули люди, що почали до нас збігатися. Максим підняв істик: — Забю, як пса! — Бий, Каїне, але Авель має також руки!

Урвав дідо. Щось думав, хитав головою.

...А далі... а потім, я не знаю, що далі було. Як довго зник світ з-перед мене, не знаю. Неначе з якогось глибокого сну пробудився я в якімсь селі. — Чому ви, дідусю, маєте вибите око? — питають мене люди. — Хто, я? — Невжеж ви не знаєте про те? — Я глянув ненароком у дзеркало, що стояло на варцабі вікна. Справді! На місці ока заглибина. Ой, Господи, а це ж що таке? Через голову промайнуло минуле ясно, чітко, виразно. Неначе з води виринув я на поверхню і все очима душі побачив: Я, брат, коні, істик, плуг, поле... Де я? Що зо мною? Звідки я тут узявся? — Чого ви, діду, задумалися? — питають люди. Ах, люди, люди! І знов усе пірнуло десь у безвість, лише якісь темні образи мигають передо мною. Заяснюють, то імлою заходять. Достоту так, як чоловік засипляє, то знов будиться. Ось я сиджу тепер у вас, бачу все, розмовляю з вами, розумію вас і мабуть ви мене, але приходить час, і я мов під землю западаюся, щоб знову виринути. Як довго такий мій сон триває, не знаю. Як світ передо мною стане такий, який був перед боротьбою з братом, то болить мене голова, корч ноги тягне, що землю під собою гризу. Але переходить і я тиняюся далі по світі. Одного разу зустрів я чоловіка з мого села. Ми пізналися і він мені усе сказав; брат істиком ударив мене через чоло, вибив око, розрубав чоло. Мене завезли до шпиталя. Як довго я там лежав, він не знав, бо аж тепер мене побачив. — А що ж там у нас діється? — питаю. — Ходіть, — каже — до свого села, побачите! Піду! І для мене зійшло сонце, але не в своїм селі; я знов попав між чужі люди, а мого краяна біля мене не було.

...Тиняюся по світі, без землі, без пристоновища. Гонить мене доля, неначе рослину, вирвану з корінням із землі. Як довго? — не знаю. Моє серце неспокійне. Може вам доводилося бачити смерть людини, господаря, що то сповнив своє життєве завдання. Яка то спокійна, достойна смерть! Неначе доспілий овоч, мусить з галузки відірватися і попасти на місце свого призначення. Я свойого завдання не сповнив. Я його вже мабуть

і не сповню. Чи караюся за свою захланність, чи за які інші гріхи, не знаю. Одно моє бажання: дійти на землю моєї матері, поцілувати її, взяти з неї грудку і носити при свойому серці до останнього віддиху. Може тоді загоїться рана, що ятриться в мойому нутрі...

В хаті стало тихо. Дідуньо клякнув і відмовляв свою вечірню молитву. Михайло насунув соломи і поклав подущину дідуневі під голову; поклав і кожух, щоб дідо накрився. Незабаром усі спали.

Запіяв когут; Михайло зірвався; час до церкви збиратися. Коли глянь — дідуня нема! Може вийшов на двір? Але ні; ані палиці, ані торби. На лаві лежала сорочка, що її Ганна дала ввечері перебратися. — Ой, Боже! — каже Ганна, — де ж той чоловік у такий час пішов?

*

Я зустрівся з молодою людиною, що з нею ми стали навіть приятелями. А засобом, що нас заприязнив, був спорт. Мій товариш — як усі молоді — великий спортовець і всі роди спорту опанував. Та найбільше любив лещета; усе повторяв, що це не „князь“, але „цар“ спорту, ну — і мене намовляв до „злого“. Довго я опирався спокусам, іронічно, чи поблажливо підсміхався. Аж раз попробував; заложив дошки на ноги і... відразу зарив у сніг носом. ..Та де далі, о! — та це гарна річ! О, та це щось пишного! Ну,а далі самі суперлятиви. Вже й дошки і всі інші причандали я придбав. Скільки нападалося, як клуби були пообтовкані, чи треба про те згадувати? А все ж манило, тягнуло, кликало. Бо як жеж ні?! Чистеньке повітря, біле рядно по горах, простір Божого світу. Виповзнеш на гору, глянеш кругом себе і ахнеш! Остовпієш із захоплення чи з подиву. Та довго „ротозієм“ бути не можна, морозний вітер покличе мрійника до порядку. Рухайся, якщо не хочеш закостеніти.

А добре мені з моїм товаришем; він усе наперед поїде, переконається, чи нема якої небезпеки і аж тоді велить мені їхати. Добра з нього людина — думав я. Бувало, станемо на відпочинок — балакаємо. Я розповідаю про війну, про революцію, а він слухав, слухав. Так ми зжилися, що нам у двійку найліпше було по горах лещетами сунути. Як людина з людиною може зжитися!

Південь. Ми вільні від зайняття. Нині конче треба на Борбенкову Дебер поїхати. Але як? Та ж над вечором тріскучий мороз буде. Вже тепер ось тут до костей пробирає. Мороз? Хіба ж він може стати на перешкоді зїздові з Борбенкової? Нема перешкоди, що відстрашила б від зїзду з Дебри. У дорогу, в дорогу!

Ми вже з товаришем на полі; поспішаємо, бо далеко до мети; треба пройти лісок, опісля вгору Гребенем. А Гребінь собі високий „гребінь“. А з гребеня чудовий зїзд під Борбенкову Дебер. Летиш і сам не знаєш, про що тоді думаєш. Там корчик, тут смерічка, там мабуть рівчак: треба очі напружити. Сляльом.

Е, та що тут слова! Вони за бліді, щоб дійсність віддати. Ну, а там грізна Дебер. Грізна і приманлива. Мовляв, драпайся на мене, а я тебе кулею скину. Костей не поторощиш, сніг мов перина. Хіба що випореш собою (якщо ти ляїк) сніг аж до голої землі. Як же не впадеш, то перестанеш на момент існувати, лише свист біля твоїх вух нагадує тобі, що світ існує. Ех, лещета ви, лещета! Нехай благословенний буде той, хто вас людям подарував.

Жваво драпаємося з товаришем догори, перейшли лісок і опинилися на гладкім узбіччю. Сніг грубезний, скрегоче під дошками, мов різане скло. Скоріш догори! Але вітер заправлений морозом, чи навпаки, пригадує, де ми. Тут мабуть і зайця нема. Мурашки поза плечі заскоботали, ніс почав синіти, кінці пальців щипати. Лиця у мого товариша біліють, і він і я говорити не можемо. Далі натирати снігом лиця, носи. Тут не жарти! Натерли, їдемо далі. Що ближче під шпиль, то вітер доскульніший. А може вертатись? Бо що ж буде, як на сам шпиль вийдемо? Та нехай там! Далі вперед! Врешті вихилюємо голови понад гору. Тут нас мов вогнем спарило. Здається, що до самих костей дібрався мороз. Ах, коли б то ще шматочок дороги хребтом до онтого бука, звідтіль чудовий зїзд ген у долину. Перед нами прегарна панорама гір вихилилася, та ба! Не час нею любуватись. Зігнувшись, прямуємо до бука. Та не можна! Дух запирає; кольки колять. Але що це? Якесь чудовище на нашому шляху. Підходимо ближче. Ох, Господи! Тaж це корч грабини, чи ліщини (тепер його не пізнаєш) у чудо перемінився. Майже одна брила льоду. Всі галузки ним обліплені, мов прозорими дощинками оббиті; вітер поміж ними мрійливо посвистує. Ми зблизилися і... Господи, а це що? Та ж тут за тою дивовижею тепленько, мов напалено. Що це таке? Чи надто великий контраст температури? Вихили поза корч руку, а мороз обдасть її мов на бігуні. Ми стали, спочиваємо, любуємося затишним кутком. Ах, як тепленько, як приємно! Ануж закуримо папіроску! Мигнула у голові східня притча про життя і смерть; там кущик з ягідками, тут кущик із льодом... Гляджу на сонце; воно якесь несамовито червоне; біля нього клубляться хмари, пронизані червоною краскою, кітлують, перевертаються, немов у великім казані варилися. Ще такого заходу я не бачив. Дивна картина! — Ми відпочили і далі в дорогу! Сунемо вершком гори і споглядаємо вділ; аж ось скобоче на думку, що за хвилю полетимо вниз горою, біленьким снігом, тільки вітер за нами посвище. І що це таке в людині, що за крихітку радощів стільки труду собі завдає? Нераз дивувався я дітвакам, що то взимі, дриголючи, вибігають на лід і завзято совгаються. Тепер уже не дивуюся... Ми у мети; ось наш бук; від нього в долину вимріяний шлях лещетаря. За хвильку опинимося в долині, перебудемо дорогу, що пішки треба пів години йти. Ану в дорогу! Мій товариш посунув. Гляджу і хвильку любуюся його сляльомом. Мов змія вється. Я поїду просто. Такого сляльому не втну.

Їду, жену. Вітер бренить, свище. Ідеальна дорога. Минають корчі, дерева. Ш-ш-ш. Знечевя мною підкинуло, я бухнув у сніг, страскотівши лещетами. Що сталося? Біля мене опинився мій вірний товариш. Що сталося? — питає, не то здивований, не то застрашений. Чи я не потовкся? — Ні! — Пробую встати. Товариш не може собі уявити, як на такій простій дорозі може лещетар (а ще так, як я, заавансований! — о ironiє! —) упасти. Але гов! Тут якийсь горбок. Що це? Купина, ритвина? Товариш кійком у сніг штуркає, розкидує сніг. З-під нього показалося полотно, кафтан. Що це? Розкидаємо обидва сніг. Скулена людина; через плечі торба; руки без рукавиць, пальці позгинані. Я пізнав. Це Полу-Авель. Ми з товаришем переглянулися. Зняли шапки і змовили „Отче наш"; за душу людини, що йшла рідну землю обняти, поцілувати. Що за ту землю і розум стратила. Що ціле життя за неї каралася.

Сурохів, 24. II. 1939.

Теоктист Пачовський

ШЕВЧЕНКО В ПРИСВЯЧЕНИХ ЙОМУ ВІРШАХ

Культ Тараса Шевченка знайшов дуже гарний вислів у присвячених йому віршах. Немає мабуть визначнішого українського поета, що не залишив би вірша про Тараса. Чужбинський, Куліш, Федькович, Франко, Самійленко, Леся Українка, Лепкий, Олесь, Тичина, Маланюк, Антонич це автори віршів, зложених на пошану Шевченка. Знайшлися навіть люди, що зібрали оці вірші докупи і видали їх окремими книжками. Першу таку антольоґію шевченківських віршів видав у Золочеві 1911. року Володимир Супранівський п. н. *На вічну память Тарасови Шевченкови*, де крім українських ориґінальних віршів подибуємо теж в українських перекладах вірші поетів чужинців, напр. Залєского, Купала й Некрасова. Одначе збірка Супранівського не має наукової вартости. Він порозміщував зібрані вірші без якогонебудь порядку (напр. хронольоґічного чи іншого), позмінював тут і там їхню первісну форму, а крім того не подав усіх доступних йому віршів. Куди краща з наукового боку книжка Миколи Комарова п. з. *Вінок Т. Шевченкові*, що вийшла в Одесі 1912. р. Комарову важко було роздобути усіх галицьких текстів і тому він подає інколи тільки їх заголовки. У 1920. р. вийшов другий одеський вінок з-під руки Бачинського п. н. *Шевченко в співах інших поетів*. Відсутність цієї книжки в львівських бібліотеках не дозволяє щонебудь про неї сказати. Далі не зашкодить згадати ще про Плевака і Тараненька. Перший з них у збірнику матеріялів про Шевченка, що вийшов в Києві 1926. р.[1]), передруковує крім давніших віршів про Шевченка теж і декілька шевченківських віршів радянських поетів, напр. Загула, Кулика, Савченка,

---

[1]) М. Плевако, Тарас Шевченко, ДВУ, 1926.

Тичини і ін., а в книжечці Михайла Таранька *Тарасовим шляхом* (Львів, 1934) подибуємо декілька нових віршів сучасних галицьких поетів, саме Бабія, Завадовича, Шкрумеляка і ін. Наприкінці оцих бібліоґрафічних заміток треба звернути увагу, що вірші за останні роки можна знайти на сторінках наших літературних і популярно-наукових журналів.

Після заподаного вище бібліоґрафічного перегляду мимохіть виринає питання, що оспівували наші поети в шевченківських віршах. Усе. Життєвий шлях Тараса, його творчість, смерть, похорони, а передусім його роковини. Ось короткий перегляд тієї тематики.

Поетичні нахили зачали будитися в душі Шевченка не тоді, коли йому „тринадцятий минав"..., але куди скоріше. Так прийнамні дозволяє думати Шкрумеляків вірш *Малий Тарасик*. Юра Шкрумеляк, глибоко продумавши Тарасикову пригоду з „небесними залізними стовпами", ось так пише:

Ще лиш небо на сході палало,
Вже схопився Тарасик з постелі,
Сів на вишні в садочку цвітучім
І дивився на ниви веселі.
    Ясні ниви, у золото вбрані,
    Так сердешно всміхались до нього,
    Своє щастя й красу наливали
    До серденька його молодого.
І пестили його раннім сяйвом
Із садочка до себе манили.
І побіг він у степ без тривоги
На вершок старої могили.
    Там дивився, як хмарка втікає
    Десь до сонця, у ясне проміння,
    Аж туди, де зійшлося з землею
    На обрію небесне склепіння.
І скотившись на шлях чорний, битий,
В чумака він питає несміло:
— Де стовпи ті, що десь підпирають
Ясне небо, що в сонці горіло?...
    А чумак йому мовить: „Мій сину,
    Де стовпи ті, лиш Бог один знає!"
    А сам дума: „У тобі, дитино,
    Ясне небо і Бог сам вітає!"[2])

Хоча в дальших роках життєва стежка не стелилася перед Шевченком рожами, то, не зважаючи на це, він навіть у найтвердших умовинах свойого життя, відривався від буденних рефлєксій. Один такий момент по-мистецьки зобразив Богдан Лепкий у вірші *Мрії та дійсність*. Тарас, пробуваючи на службі в Енґельгардта, чекав як кімнатний козачок повороту пана, що пішов у клюб програвати. Тарасові — пише далі Лепкий:

Треба чекати до рана,
Служба — не легка то річ!
Скучно, тривожно хлопчині;
Свічку тайком запалив,
В салі, неначе в святині,
Скрізь малювання, картини —
Очі в їх хлопець впялив.
Рідне село. Між горами
Річка журливо шумить.

---

[2]) М. Таранько, Тарасовим шляхом, стор. 47—48.

Берег покритий квітками,
Хмари пливуть над степами,
Річки не годен спинить.
Мріє... й малими руками
Щось там малює — тремтить.
Ніби до батька і мами
З міста чужого степами
Він у гостину біжить.
І захопився й не чує:
А пан на порозі, як звір.
„Він не в передній? Малює?!
Світло даремно марнує
Батогів! На конюшню! На двір!"[3])

З дальшого ходу Шевченкового життя знаємо, що не малярство стало його головною духовою потребою, але поезія. Перше видання Кобзаря, що вийшло 1840. р., викликало дуже сильне враження. З наших поетів перший зложив поклін Кобзареві Чужбинський. Він у вірші п. н. *Шевченкові* пише:

Гарно Твоя кобза грає,
Любий мій земляче!
Вона голосно співає
Голосно і плаче.
І сопілкою голосить,
Бурею лютує,
І чогось у Бога просить,
І чогось сумує.
Ні, не люди тебе вчили:
Мабуть сама доля,
Степ та небо та могили
Та широка воля!

Мабуть, ти учивсь співати
На руїнах Січі,
Де ще рідна наша мати
Зазирає в вічі;
Де та бідна мати просить
Кожну душу щиру,
Хто по світу кобзу носить,
Щоб співали міру
Про козацтво незабутнє,
Вірне, стародавнє,
Про життя козацьке смутне,
Смутне, але славне.
Знаю ж, братчику рідненький,
Як учивсь ти грати:
Ти послухав тої неньки
Та й став нам співати![4])

Але не довго міг Шевченко свобідно співати. За кирило-методіївські ідеї, й за деякі сміливіші вірші, що зілюстрував Лепкий у вірші *Суд над поетом*, заслано Тараса на далекий схід. Після заслання затужила Україна за своїм Кобзарем. Змалювала це Псьол в ось такому вірші:

Віє вітер над Києвом,
    Сади нахиляє;
Синій Дніпр старих сусідок,
    Німих гір питає:
„Де гуляє, бенкетує
    Син наш незабутий?
Вже й солові одспівали,

---

[3]) Плевако, op. cit., стор. 103—104.
[4]) М. Комаров, Вінок Т. Шевченкові, Одеса 1912, стор. 1—2.

А його не чути!
Уже і Дух і Купало
І Петро минулись
І чумаки із первої
Дороги вернулись;
Уже й жито, половіє,
Час затого й жати;
А він не йде — біля мене
Сісти, заспівати!"
Обізвались німі гори:
„Дніпре, старий друже!
Не питав ти України,
По кім вона тужить.
Не прислухавсь, що дівчата
Плакали — співали,
Про що хвилі з берегами
Нищечком шептали.
Розпитай же буйних вітрів
З далекого краю,
Як наш кобзар з важким ранцем
Під ружжєм гуляє!"[5])

Шевченкові важко було жити на засланні. Оточення, в якому пробував він, дуже плястично зображує вірш Лепкого *Пустиня*.

Одначе без огляду на пробування Шевченка в такій несприятливій для людського життя околиці, Лепкий висловлює такий погляд (у в. *Дорога):*

Вий же вовком, пустине,
Вий, звірюко голодна!
Твоя праця безплодна, —
Він не вмре й не загине[6]).

І так сталося. Шевченко вернувся з Орської кріпости. З радістю всі вітали його. За обідом, що його уладжено в честь Шевченка 25. III. 1858. р., привітав Максимович Тараса віршем:

Хвалить Бога!... Вже й ти з нами,
Наш любий Кобзарю!
Бувай здоров — нам на радість,
А собі на славу.
Перебув ти тяжке лихо
І лиху недолю;
Заспівай же нових пісень
Про людськую волю;
Заспівай нам таких пісень,
Щоб мати Вкраїна
Веселилась, що на славу
Тебе породила![7])

Та недовго міг Шевченко співати. 26. лютня 1861. року прийшла смерть і забрала Шевченка безповоротно. Поетова смерть викликала дуже сильне враження; тогочасні поети були зворушені до глибини. За вимовний документ хай послужать сьогодні вірші Василенка, Кониського, Максимовича, Навроцького й Чужбинського, написані з приводу Тарасової смерти. Чужбинський у вірші *Над гробом Т. Г. Шевченка* пише:

Не в степу, не на могилі —
Над Дніпром широким —
Ти заснув єси, Кобзарю,

---

[5]) Комаров, op. cit., 3—4.
[6]) Плевако, op. cit., стор. 120.
[7]) Комаров, op. cit. стор. 9—10.

Вічним сном глибоким.
Над Невою, під снігами
При похмурнім сонці,
Ти поліг єси, мій друже,
На чужой сторонці.
У головах не посадять
Червону калину,
Не привіта соловейко
Твою домовину...
Круг Тебе чужа-чужина...
Та не чужі люде:
Є кому Тебе оплакать,
Є — і довго буде.
Покоління поколінню
Об тобі розкаже
І Твоя, Кобзарю, слава
Не вмре, не поляже![8])

Спочатку похоронено Шевченка в Петербурзі, але незабаром перенесено його в Україну, де спочили тлінні останки над Дніпром, недалеко Канева на горі, що звалася давніше Чернечою, а від тієї хвилі стала Тарасовою. Ось як описує Максимович Шевченкові похорони під Каневом:

Сподівалися Шевченка
    Сей год на Вкраїну;
А діждалися побачить
    Його домовину.
Стоїть в Каневі в соборі
    Вся квітками ввита;
По козацьки — червоною
    Китайкою вкрита.
Ідуть люди — перед нею
    Поклон покладають;
І за душу Кобзареву
    Господа благають.

На Симона на Зилота
    Задзвонили в дзвони,
Стали править Кобзареві
    Нові похорони.
От, несуть його на марах
    З собору під гору,
Де старий Дніпро-Славута
    Іде до простору.
Уволили твою волю
    Українські діти:
На Чернечу несуть гору,
    Де Ти хотів жити.

Христос Воскрес! Хор церковний
    До гробу співає:
От і стали всі круг Тебе
    На горі Чернечій...
Чи Ти чуєш людський гомін,
    Надгробнії речі?
Чи Ти чуєш: вічну память
    Тобі возносили;
Брати й сестри над Тобою
    Знов заголосили;
Плачуть, тужать твої други,
    Ввесь народ сумує:
Сиплять землю тобі й кажуть:
    „Нехай він царствує!"

---

[8]) Комаров, op. cit., стор. 14

Прощай, славний наш Тарасе!
Прощай, милий брате!
Справді лучче в своїй землі
І кісткам лежати[9]).

Слова Чужбинського, що „Кобзарева слава не вмре не поляже", справдилися. Після 1861. року завівся звичай, що всі українці, де б вони не були, складають урочисто кожного року поклін Шевченкові. Відбуваються панахиди, академії, на сторінках літературних журналів показуються святкові статті. У цій шевченківській програмі окрему сторінку займають вірші, що їх пишуть поети на пошану Шевченкові. Тематика шевченківських роковинних віршів різна. Самійленко напр. в однім із своїх віршів п. з. *Рідна мова*, пригадуючи заслуги Шевченка для розвитку нашої мови, пише:

... в пилу́ на шляху наша мова була
І мислива рука її з пилу взяла.
Полюбила її, обробила її,
Положила на неї усі сили свої,
І в народній вінець, як в оправу ввела,
І як зорю ясну вище хмар піднесла.
І на злість ворогам засіяла вона,
Як алмаз дорогий, як та зоря ясна́.
І сіятиме вік, поки сонце стоїть[10]).

Людмила Волошка славить Шевченка за те, що в його „словах святих"

І в тих перлах — самоцвітах
Є найкращії перлинки:
То слова про тяжку долю,
Долю жінки українки.
Ти убрав її квітками,
Ти умив її сльозами,
І уславив всьому світу
Що найкращими думками.
Чарівний дівочий образ:
Карі очі, стан тоненький,
Чорні брови, ясний погляд,
Сміх веселий, молоденький;
І дівчину сиротину —
Не словами, а сльозами,
Батьку славний, незабутній,
Змалював ти перед нами.
І за те, аж поки буде
Україна існувати,
Не забудуть українки
Тебе, батьку, шанувати.
І од пишного палацу,
До найменшої хатинки
В щирім серці українки
Вдячний спомин не загине[11]).

Ще інші цінять Шевченка за його словянофільство. Напр. в часах, коли балканські словяни стали в рядах до боротьби за волю, Перебендя (Кониський) пише:

Твоя слава, наш кобзарю,
Відома на світі:
Тебе знають, прославляють,
Всі словянські діти;
Не-словяни теж тя знають,

---

[9]) Комаров, op. cit., стор. 39—41.
[10]) Комаров, op. cit., стор. 83—84.
[11]) Комаров, op. cit., стор. 221—22

Бо твої глаголи
Скрізь літають і вітають
Всіх людей в неволі!
Твоя муза всесвітная,
Як Божеє слово,
Всьому світові бажає
Волі і любови.
Твоя пісня — віща пісня,
Збудила Вкраїну
І усіх словян скликала
У семю єдину,
Слався, слався! наш кобзарю,
А ми, твої діти,
За твоїм підем завітом
Во віки і віки[12]).

Одначе найбільше залишилося таких віршів, в яких схарактеризовано загальне значення Шевченка. Вірші з такою тематикою писали: В. Шашкевич, Куліш, Федькович, Франко, Старицький, Самійленко, Леся Українка, Лепкий, Олесь, Маланюк, Антонович і т. і. Для інформації подаємо кілька вийнятків. У Самійленковім вірші *Вінок Т. Шевченку* читаємо:

Тебе, наш батьку, віщий наш пророче!
Чи зможе той, у кого є хоч трохи
Любови в серці до свого народу,
Хоч день один про тебе не згадати!
Народу син, та син його найкращий,
Ти був його борцем за людську долю.
В часи неволі, злиднів і темноти
Твій дух світив йому промінням сонця.
Як він терпів, корився мовчки долі, —
Твій голос був його болючим криком.
Як він забутий був у цілім світі, —
Ти розповів його колишню славу
І в час, як ним мов крамом торгували,
Ти показав його високу душу.
Ти в серці ніс тягар його великий.
Святий тягар народньої скорботи
І переливши в слово голосне,
У образах живих живеє горе
Усім очам незрячим показав.
І поки житиме народ твій рідний,
Твоя душа не вмре в його душі.
Твій рідний край нераз оплаче гірко
Того, хто так його оплакав долю.
Ні, не забудемо тебе, Кобзарю
До віку[13]).

Самійленко зарисував значення Шевченка з загального становища. Шевченка як національного поета зобразила Леся Українка у вірші *На Роковини:*

Не він один її любив.
Віддавна Україну
Поети славили в піснях,
Немов красу-дівчину.

Від неї переймали сміх
І жарти, і таночки,
Її байки, немов квітки,
Сплітали у віночки.

---

[12]) К о м а р о в, op. cit., стор. 62.
[13]) К о м а р о в, op. cit., стор. 183—84.

Той в ній давнину покохав,
Той мрію молоденьку, —
Він перший полюбив її,
Як син кохає неньку.

Хоч би була вона стара,
Сумна, змарніла, бідна, —
Для сина вірного вона
Єдина, люба, рідна.

Хоч би була вона сліпа
Каліка, недоріка, —
Мов рана ятриться в ньому
Любов його велика.

Вкраїна бачила не раз,
Як тії закоханці
Над вечір забували все,
Про що співали вранці.

І, взявши дар від неї, йшли
До иншої в гостину;
Вони не знали, що то є
Любити — до загину.

Він перший за свою любов
Тяжкі дістав кайдани,
Але до скону їй служив
Без зради, без омани.

Усе знесла й перемогла
Його любови сила.
Того ж великого вогню
І смерть не погасила[14]).

Більш поетичним ладом, ніж Самійленко і Леся Українка, підкреслив вагу Шевченка Олесь у вірші *Т. Шевченкові:*

Палало сонце. Лютувало —
Горіла нива, ліс горів
Палало сонце. Все мовчало.
Ніхто і дихати не смів.
Чорніла круком чорна нива
І враз, як голос Божий, грім,
І враз, як сльози Божі, злива
В краю пустельнім і німім.
Минули тижні. В мертвім полі
Усе забилось, загуло...
І стало сходити поволі
Життя майбутнього стебло[15]).

Так було до 1914. року. Після того приходить світова війна, а потім революція. Українські поети і в тих часах не забувають про Шевченка. Вони далі пишуть вірші на його хвалу. На змісті тих віршів витискає дуже сильно своє знамя час, в якому вони повстали. Для прикладу хай послужить вірш Савченка (з 1920. р.) п. з. *59-ті роковини:*

На гори сходили...
Кричали ми
Розтерзані. Безсило.
Погорджені для всіх.
На цілім світі.
Залізо —
Рвало! Рвало! І свистіло!
І корчилася мідь.
І сон —

---

[14]) Комаров, op. cit., стор. 281—82.
[15]) Комаров, op. cit., стр. 303.

Як смерть.
Огонь! Потоп!
Заллють нас ріки!
... З гробів простягнуть
Посохлі руки!
Рабів...
А гнів —
Любов!
Любов: — каліки!
Не жебрайте!
Мерцям хрести...
І враз, — Сонця!
І бурею: Осанна!
— Із мертвих — Ти![16])

Коли після революції Україною заволоділи більшовики, українські радянські поети достроюють шевченківські вірші до потреб режиму. А. Ткачук напр. у вірші *На смерть Т. Г. Шевченка* заявляє йому, що вже „гниють прокляті дуки, прихвостні царата" і що:

Сонце правди засіяло
В темряві села,
Щастя в хаті загуляло
А тебе... нема[17]).

Інакше виглядають повоєнні шевченківські вірші наддніпрянських поетів-еміґрантів і поетів-галичан. Вони крім популярних віршів, що в них навязують до давнішої тематики, пишуть теж і такі, в яких зображують Шевченка зовсім не так, як передвоєнні поети. Напр. Маланюк характеризує Шевченка ось так:

Не поет — бо це ж до болю мало.
Не трибун — бо це лиш рупор мас,
І вже менш за все — „Кобзар Тарас",
Він, ким зайнялось і запалало.

Скорше — бунт буйних майбутніх рас,
Полумя, на котрім тьма розтала,
Вибух крови, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Лютий зір прозрілого раба́,
Ґонта, що синів свяченним ріже, —
У досвітніх загравах — степа.
З дужим хрустом випростали крижі

А ось поруч — усміх, ласка, мати
І садок вишневий коло хати[18]).

Неменш вдатного вірша про Шевченка залишив і молодший від Маланюка поет, Богдан Антонич, що так скоро відійшов від нас туди, „звідкіля немає вороття". Антонич довше зупиняється над значенням і силою Шевченкового слова, а потім кінчає вірш ось такою строфою:

Це ти сто літ показував мету і шлях стовпом вогнистим,
ми виросли у спадщині Твоїй, як в сяйві сонця листя,
у ку́ряві воєн, у мряці буднів, час Тебе не зрушив.
Твоє наймення, мов молитву кладемо на стяг,
бо знаємо, що мов тавро, понесемо в життя
печать Твоїх палючих слів, що протекли нам до дна душі[19]).

---

[16]) Плевако, op. cit., стор. 321.
[17]) Плевако, op. cit., стор. ???
[18]) Е. Маланюк, Земля й залізо, Париж 1930, стор. 35.
[19]) Життя й Знання, р. IX (1936), ч. 3., стор. 66.

Вірші про Тараса Шевченка, як видно вже з поданого перегляду, поділяються на дві основні ґрупи. Першу ґрупу займають вірші про життя і смерть Шевченка, вони здебільша мають біоґрафічне забарвлення, тимто можна б їх назвати біоґрафічними віршами, а до другої ґрупи приналежать вірші, що повставали, повстають і далі повставатимуть з нагоди Тарасових роковин. Це роковинні вірші. Коли глянути на зміст шевченківських віршів, то виявляється, що біоґрафічні вірші подають звичайно в поетичній формі події, знані з Шевченкового життєпису, а темою роковинних віршів стає найчастіше значення Шевченка, про яке поети різних епох і реґіонів різні висловлюють погляди.

Микола Кочубей

НАРИСИ В СПРАВАХ ДЕРЖАВО-БУДІВНИЧИХ

(Докінчення)

ПРО ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП

I

Чи дійсно існують якісь непорушні універсалістичні принципи, що опреділюють життя, життєву ідею, а тим самим і ріст та розвиток? Чи може таких принципів нема і кожному вільно розуміти все так, як йому хочеться?[1]).

Ставляючи таке питання, абстрагую від всякої рутинної відповіді на нього. Питаю *сам себе* і відповідаю: Якщо б такі принципи існували, то ними опреділювалася б *суть всієї сукупности законів життя і життєвої ідеї* (уживаю слова „*сукупність*", а не „сума", бо пеша обєднує різне і не обмежена якістю та кількістю речей, якими обмежена друга). Крім того ті принципи мусіли б бути одними й тими ж самими в тих трьох площинах, в яких *було задумане* людське життя — в площинах вічного, тимчасового і моменту (конкретного), або інакше кажучи: в площині духа, розуму й волі; і ще інакше: в площині сприйняття, розуміння та виявлення (дії). Але коли вони мають бути такими, то не можуть вони бути чужими і для Того, який життя людське замислив, ані для Його Думки, ані для Його Твору, ані для тієї Печаті, що на цей Твір Думкою Творця наложена. Та тим самим всі принципи мусіли б сходитись в одному основному *єдиному принципі єдиного Бога — принципі божественного єства*[2]*)*.

---

[1]) На цьому місці прошу читача не підскочити і не накинутись зараз на мене: „Що це за питання, коли існують універсалістичні закони християнської Релігії і Церкви? Ставити таке питання, значить: не признавати ні однієї ні другої!". Отже цього читача я просив би наперед відповісти собі, що таке універсалізм? Що він символізує? В чому, як і коли виявляється? Які є непорушні закони? Яке їх співвідношення? Чи це закон один, чи їх багато? Словом, хай читач сам постарається обдумати це питання у всій його повноті. Може, обдумавши, він зрозуміє, що відповідь, на яку він спроможний, далеко невистарчальна і що за нею у нього знайдуться сумніви, неясності, а то й речі, на які не буде ясної, або і зовсім відповіді.

[2]) Для практичного читача може й зайво це відмічати, але все ж таки відмічаю: Всі слова в області Божій, без продумання їх глибокого змісту, невистарчальні, не є адекватні. Тому читач повинен намагатись охопити дух слова поза мертвими буквами.

Тільки цим могла б опреділюватись не тільки їх універсальність, але й універсальність льоґіки позитивного розвитку, позитивний — в своєму напрямку й наслідках — розвій життя і життєвої ідеї. І ми мали б критерій *передбачення* позитивности й неґативности та реальної вартости практики, а також критерій, щоб устійнити взаємовідносини поміж дійсно існувальним (правдою) і практикою.

Коли ж такого принципу нема, то кожний може керуватись у своєму житті і в своїй практиці, чим хоче, залежно від того або іншого розуміння доцільности чи теорій імовірности. Тоді були б можливі всякі концепції про життя, найпротиречніші поняття про життєву ідею, які вгодно „льоґіки позитивного розвитку", які вгодно критерії вартости, а саму вартість речей і дії опреділювали б тоді конфлікти практики, що відповідає тим різним критеріям.

Не важко зрозуміти й основну різницю. В першому випадку вартість оцінювали б релятивно до чогось *сталого, закінченого, незмінливого (абсолюта)*, під час коли в другому — можна б говорити тільки про вартість релятивну до кожного з протиріч. Введення такої „*релятивности до релятивного*" робить релятивні поняття ніби закінченими і незмінливими (самі в собі абсолютами), а поле передбачення зводиться до передбачення перемоги одних чи інших кількісних сил, що стоять за тими різними і протиречними концепціями. Це рівняється тому, що вартість починають оцінювати відповідно до кількости, а не до якости[3]).

II

Отже, чи є сталий і непорушний принцип, що охоплює собою всі принципи?

На це питання ми маємо вичерпну відповідь в тому Божому Обявленні, яке відбилося в усій світобудові і в усьому Творі Божому настільки повно і ясно, що сприйняття тієї правди це не область однієї тільки віри та самих тільки віруючих. Воно настільки очевидне, що його може сприйняти кожний, хто не затулятиме очей на те, що існує і діє, та шукатиме за відповідями на запити „що" і „як" в області Духа й Космосу.

Така є Доґма Святої Трійці. Вона залишиться завжди Великою Тайною сполучення Божественної Абсолютної Неподільности і Божественного Триєдинства. Тому ця Доґма це велике відкриття однаково для тих, що приймають її як Боже Обявлення, як і для тих, що вважатимуть її за плід виявленої віками наверствованої людської мудрости[4]). Стисло, в одному образі, виявила вона те, що лежить

---

[3]) Щоб зрозуміти всю небезпеку, досить запитати себе, чи правдиве відоме французьке речення: „Із зудару переконань випливає правда". Ясна річ, що ні; правда не може бути поміж двома неправдивими твердженнями; не може вона бути ані поміж правдою і фальшом, ані поміж двома правдами. Отжеж зудар концепцій не є і не може бути ніяким ґарантом правди; правда завжди буде десь в іншому місці, ніж рівнодіюча сума концепцій. Місце правди опреділюється чимсь зовсім іншим — воно в процесі опреділення вартости релятивно до абсолюту, бо правда це тільки відсвіт абсолютної правди — Істини. І що повніший цей відсвіт, то ближче до реальности. Це ясне з прикладу: Боже Обявлення це Істина. Сприйняте людьми, воно не стає правдою, тільки *виявляється* тим, що можна назвати правдою.

[4]) Підкреслюємо тут вагу цієї Доґми для віруючих і невіруючих. Самі ми переконані, що людська мудрість (не можна помислити її як щось, що було б позбавлене любови) це теж плід Обявлення — Обявлення Космічного, через яке

в основі буття, і те, що лежить в основі небуття — виявила основи розвою і основи панування в житті сліпоти і смерти. Вона виявила те, чим є Життя в житті, і те, що є Смертю життя. І вистачить прийняти це Обявлення (або, як інші кажуть „плід мудрости") *не мертво*, себто не тільки абстрактно, не витягаючи консеквенцій, але *повно*, себто витягаючи конкретні консеквенції, а стане нам ясно, що ця Доґма це фундаментальний принцип, відбитий у всій світобудові, у всіх взаємовідношеннях і співвідношеннях, у всьому, що живе, росте і розвивається в орґанічному й неорґанічному та вкінці в нас самих, в нашій духовій і фізичній природі та у взаємовідношенні поміж ними.

III

Як же в словах сформулувати цю Доґму? Її можна висловити ось як: *єдність без злиття (без абсорбції) і різність без суперечностей (без протиріч)*[5]).

Ця Доґма — міцний фундамент і критерій. Вона вчить, поперше, що у Всесвідомій Думці Божій різність *це невідлучний елемент єдности* і, по-друге, що злиття (абсорбція) і суперечності це елєменти не тільки чужі Божественному Єству, але в Ньому і немислимі. Бо справді, чи можна б уявити собі Бога, якщо б у Доґму Святої Трійці ввести злиття і протиріччя? Ясно, що ні, бо це була б неґація Богом Бога ж, був би поділ Богом своєї неподільности. Але це ще далеко не все.

Коли єдність в різності це прикмета *Буття Всесвідомого* Єства Божого, то і в Творі Божому вони є прикметами життя і свідомости, а тим самим і свідомого життя. Навпаки, злиття і протиріччя, що супротивні Всесвідомому Єству Божому і руйнують саму природу Божу, руйнуватимуть і Його Твір, себто руйнуватимуть свідомість і життя — будуть сліпотою і смертю. Отже мусимо прийняти не що іншого, а те, що єдність без злиття і різність без суперечностей опреділюють собою життя та свідомість і є їх фундаментальним принципом, — під час коли абсорбція і суперечності (протиріччя) опреділюють собою сліпоту і смерть, являються їх основним принципом і, як чужі Божому Задумові, є твором людським, а не Божим. Звідсіль і закони, що керують свідомостю і життям, себто закони, що випливають з Доґми та керують ростом і свідомим розвитком (рухом), не можуть випливати з чогось іншого та спиратись на щось інше, але мусять випливати з єдности й різности та на них спиратись. Підтвердження цього можна знайти як в області, де діє життя і клітина, так і в області, в якій діє рух та елєктрони.

Натомість закони, що викликають сліпоту і смерть, будуть завжди мати в своєму ближчому або дальшому підложжі злиття — абсорбцію або протиріччя[6]).

людина також іде до віри в Бога, бо — на нашу думку — знання людське це теж шлях до віри, коли воно тільки позбувається підшепту людського розуму самому стати Богом.

[5]) Коли ми тут її так формулуємо, то мусимо пригадати те, що ми вже раз відмітили, а саме, що в Області Божій всі слова невистарчальні й неадекватні. Так не вистарчальна й думка, яка нездібна вповні охопити Божественне. Ціллю слова і думки може бути тільки намагання *прийняти найповніше* самий дух Доґми.

[6]) Те що висловлюю тут і далі, — плід довгої праці, в якій вважав я за потрібне передусім звязати містичне сприйняття з тими Обявленнями, які дані

IV

Зрозуміло, що життя в його буденному значенні і дія[7]) можуть бути згідні з Доґмою, або ні — точніш: можуть керуватись Доґмою і можуть неґувати Доґму. Вони будуть відповідати Доґмі тоді, коли в основі прийнятого ними закону буде лежати сама Доґма. Коли ж в основі прийнятого ними закону буде лежати щось, що неґує Доґму, то й життя і дія ставатимуть неґацією Доґми. Себто в дальших наслідках в першому випадку розвинеться життя і свідомість, під час коли в другому випадку як життя так і дію, а тим самим і їх результат, неминуче затруять сліпота і смерть[8]).

Так наприклад, життя і дія, основані на законі любови, відповідатимуть Доґмі, бо любов це нічого іншого, як вияв в людських взаємовідносинах єдности в різності і мультілятеральності[9]). Життя ж, основане на законі злоби (око за око, зуб за зуб), еґоїзму й унілятеральности, навпаки, буде неґацією Доґми, бо злоба це нічого іншого, як тенденція до абсорбції, або до поділу на протиріччя. Тому не трудно зрозуміти, що вислідом життя і дії, спертих на любові, буде розвиток життя і свідомости, під час коли життя і дія, сперті на злобі й еґоїзмі, дадуть у висліді сліпоту і смерть, себто занепад в злитті, або розклад в протиріччях. Проти цього людська сила нічого не вдіє[10]).

В короткому нарисі і кількох прикладах не можна вичерпати всього значення Доґми. Але досить глянути кругом себе, щоб побачити, що вона всюди і завжди справджується, і то справджується все двобічно: на тих, хто її прикладає, і на тих, до кого її прикладають. Це річ фатальна, яку підтверджує пословиця: „Не бажай другому того, що тобі немиле”.

Життя, згідне з Доґмою, і життя, що неґує Доґму, виявляються споконвічно, з найпримітивніших часів в різному світовідчуванні та різному світогляді, так само як різні світогляди й різні світовідчування проявляються в житті згідно з Доґмою і неґуючи Доґму. Тому зрозуміло, що по суті можуть бути тільки два типи світоглядів і світовідчувань.

Так воно в дійсності і є. Один світогляд приймає всесвіт за сукупність гармонійних (гармонія, міряна якістю, це єдність в різності) порядків і законів, які свобідна волею, розумна сила — людина покликана виявляти в своїх порядках і льоґічних законах. Людина не наділена тут прероґативою Бога, прероґативою творення „всього” з нічого, і тому в осередку цього світогляду стає єдиновсемогутня сила — Бог.

згори і які дає Твір Божий; далі витягнути консеквенції з тих обявлень, перша ж із них — приневолити себе самого розглядати речі з можливо найвищих кутів погляду; нарешті перенести вислід того розгляду знову на себе самого та на те, чого доводиться безпосередньо чи посередньо доторкати, розглядаючи одно і друге вже в перспективі земній, а не містичній.

[7]) У вищому значенні життя і дія можуть бути тільки згідні з Доґмою.

[8]) Якраз те і спостерігаємо сьогодні майже по всіх усюдах.

[9]) Не можна тут не зазначити, що якраз слово „любов” amor) само вказує шлях, яким треба йти, щоб такі взаємовідносини осягнути. Amor повстало з a-me-ro — відходжу від себе. „Відійти від себе” значить передусім позбавитись свого унілятерального еґоїзму. А це знову значить придбати здібність, приймати інших мультілятерально.

[10]) Досить глянути тепер туди, де є царство злоби — Совітська Росія.

Другий світогляд приймає всесвіт за хаос (ознака хаосу, міряного кількістю, це повне злиття різного, або розпад на протиріччя), а його упорядкувати — витворюючи з нього свої вільні, нічим необмежені композиції — покликана вільна волею, розумна сила — людина. У висновку цього світогляду людина наділена прероґативою творити, а тим самим в осередку всього земного стає нібито всемогутня людина.

Кожний із тих двох світоглядів проявляється різним способом думання і різним способом діяння, але перший із них внутрі себе ділиться тільки на різності, що відповідають рівневі розвитку та обставинам місця й часу, під час коли другий крім того поділяється ще на два чітко відмінні підтипи — залежно від тенденцій або до повної абсорбції, або до поділу на протиріччя (суперечності). Вже з цього ясно, що обидва останні підтипи ніколи не будуть в силі виконати свого завдання — упорядкувати хаос, бо ж самі мають у собі прикмети того ж самого хаосу: злиття або протиріччя. Зате мають вони нічим, крім своїх власних композицій, необмежену волю і можливість безмежно творити все нові композиції. Тип, що відповідає першому світоглядові, навпаки, буде все знаходитися в області існуючих і діючих порядків; вартість його свобідної, але самими порядками обмеженої, волі буде залежати від здібности сприйняти, розуміти та виявити ці гармонійні порядки у своїх порядках льоґічних.

Психольоґічне наставлення типів першого і другого світогляду буде теж різне. Для перемоги першого світогляду треба, щоб ті, яких він хоче перемогти, якісно приступили до нього. Для другого світогляду перемога це кількісне знищення або абсорбцією або поділом на протиріччя. Одне і друге випливає знов із глибини світовідчування і світогляду та обумовлює перевагу якости над кількістю в першому і кількости над якістю в другому.

V

Для світогляду першого — назвемо його орґанічним — не існує в буквальному змислі антитеза. Це тому, що прийняття Бога за єдиний абсолют виключає можливість реального існування антитез. Так наприклад, чи можна вважати диявола за антитезу Бога? Ясно, що ні — коли приймати Бога за абсолют, бо антитезою абсолютну міг би бути знов абсолют. А якщо б це було так, то диявол був би абсолютом зла, так само як Бог — абсолютом добра. Себто були б два абсолюти — два Боги. А якщо можливі були б два абсолюти, то можливе було б існування і більшого числа абсолютів.

У чому суть, відкриває нам Обявлення: диявол, це ангел, що впав і відступив від Бога, ангел, що перейшов грань послуху через спокусу людей. І це якраз у висновках освітлює великі перспективи. Бо коли зло — не антитеза добра, а тільки відступлення (віддалення) від добра, то його можна міряти все релятивно до добра і тому завжди є поворот, якщо на цьому віддаленні не забита ще вільною волею грань через неґацію самого добра, а тим самим і через неґацію Бога, та спокусою інших до такої неґації. Стверджує це і Святе Письмо.

Тому другий світогляд — назвемо його матеріялістичним — з погляду світогляду орґанічного, буде тільки *відступленням* через

вільну чи невільну неґацію Доґми. Значить: і поворот від нього можливий. І поворот цей обумовлений, з одного боку, розвитком прикмет і якости самого орґанічного світогляду, з другого боку, приступленням до цієї вищої якости тих, що були носіями світогляду матеріялістичного. Отже тут питання приступлення не вирішується брутальною силою, міряною кількістю, тільки силою духовою, міряною якістю.

Інакше в світогляді матеріялістичнім. Він різко поділяє все на антитези, а абсолютом може тут бути все: людина, і кожна ідея, і кожна дія. Плян цього світогляду вимагає такої дії, яка кожну різність вважає за протиріччя і тому знаходить собі ціль або в абсорбції (себто повному злиттю різного) або в остаточному розпаді і розкладі. Так само в цьому світогляді все може бути „добром" і все може бути „злом", а тому в ньому не може бути повороту, тільки є взаємне нищення „зла" „добром".

VI

Якщо розглядати людину під кутом орґанічного світогляду, то можна характеризувати її тільки за домінуючими рисами, бо для цього світогляду — поки людина залишається людиною — вона не може бути абсолютом, себто чистим типом. Чистота типу залежить від висновків, які людина робить із свого світогляду. Тут не досить сказати „Боже, Боже", щоб увійти в царство небесне.

Людина з матеріялістичним світоглядом, навпаки, завжди вважає себе за чистий тип і тому думає, що вона вже є в своєму „царстві небесному".

Звідси і різний підхід людини до своїх цілей. Людина з орґанічним світоглядом бачить свої *цілі у вічному, а в тимчасовому добачує тільки засоби*, ставлячи собі за ціль наблизитись до Царства Небесного через наближення до нього царства земного.

Людина ж з матеріялістичним світоглядом ставить собі за ціль *вже на землі бути в своєму царстві небесному* (звідсіль і різні „раї" на землі), а тому *всі її цілі* опиняються *в області тимчасового, а засоби* обмежуються тільки *моментом.*

VII

З усього цього випливає ще глибше різне психольоґічне наставлення і поняття про суть речей.

З погляду орґанічного світогляду може бути, для всіх, тільки одна універсалістична життєва ідея — з відмінами, спертими тільки на різному її виявленні відповідно до рівня розвитку, обставин та прикмет місця і часу.

З погляду матеріялістичного світогляду кожна ідея може бути життєвою, наскільки її можна здійснити в практиці та наскільки вона відповідає тим чи іншим концепціям про вільну композицію.

Таке ж різне і поняття про позитивне й неґативне, що випливає з різного підходу: оцінка всього під кутом Доґми (життя і свідомости), що опреділює напрямок і реальну цінність практики, як в причинах, так і в наслідках, — або оцінка всього під кутом тих чи інших цілей практики і вільних композицій, що не дають ніяких сталих критеріїв передбачення.

VIII

Нарешті: І людей, і людство оцінює зовсім інакше кожний із тих двох світоглядів.

Для орґанічного світогляду людина це передовсім одухотворена особистість — достоїнство, а людство, від людини починаючи і, через сімю, народи, нації, вселюдством кінчаючи — *це соборна сукупність різних достоїнств від найнищого їх ступня аж до найвищого.* При тім взаємовідносини в нутрі самих достоїнств та поміж достоїнствами спираються на розподілі — згідно з умовинами місця і часу — відповідальности, прав і обовязків, які вважається не за засоби осягнення, а за *духові цінноші.*

Для матеріялістичного світогляду людина — число, і з цих чисел мусить бути або збитий моноліт вселюдства, або вселюдство уважається за пісок чисел, звязаних поміж собою і поділених ідеольоґічно, при чому сума чисел, що репрезентує „добру" ідеольоґію, мусить пожерти суму чисел, що мають ідеольоґію „злу".

IX

Не є в людській силі вичерпати цю тему в нарисі. Накреслюю тільки яскравіше, чим відрізняється консервативний світогляд (єдність у різності) від світоглядів абсолютистичного (абсорбція) і лібералістичного (поділ на суперечності). Різняться вони ще й тим, *що світогляд консервативний визнає життя людини в трьох площинах:* вічного, тимчасового і моменту; можливість такого життя определюється гармонійним (єдність у різності) співвідношенням внутрі людського духового єства поміж душею (здібністю прийняття, віри), розумом (здібністю розуміння), та волею (здібністю до виявлення).

Раціоналістичний лібералізм визнає для людини *життя лише в двох площинах:* тимчасового і моменту — з перевагою рації над волею.

Врешті абсолютизм *замикає людину тільки в одній області:* моменту, себто дії — з перевагою волі над розумом.

ЕПІЛЬОҐ

З наведеного в цьому короткому нарисі видно, яке велике значення має Доґма Святої Трійці як фундаментальний принцип. Його імператив — *єдність в різності.* До цього фундаментального принципу прийдеться часто вертатись не тільки в області статики, себто розяснень, — але особливо в області динаміки, себто *все глибшого сприйняття і розвитку.*

Небезпека для такого все глибшого сприйняття — вважати себе за *чистий тип*, бо це неначе приковує людину до статичного стану, в якому перед людиною не відкриваються, але замикаються обрії. Разом з тим законом вяжеться і те, що *все закінчене*, поза одним дійсно закінченим абсолютом Божим, *піддається розкладові, розпадові, тлінню.*

Дальша небезпека — не витягати з орґанічного світогляду консеквенцій *у всьому*, з чим людина стикається. Тільке постійне витягування консеквенцій робить світогляд *діяльним*, як в нутрі, так і назовні. Коли ж світогляд стає мало діяльний, або бездіяльний, то зараз же і мимохіть буде це її затягати в площину іншого світогляду, хоч би тому (і це дуже часто зустрічається), що практика

знаходить куди менш спротиву в області вільної композиції, ніж у вияві гармонійности в усьому льоґічному. Куди важче виявити, часто мало помітний, гармонійний порядок згідно з льоґікою його позитивного розвитку, ніж братись за упорядковання хаосу своїми вільними порядками і льоґічними законами. Ця легкість другого мимохіть спокушає і затягає до себе. А коли вже починається таке затягання, то повстає така безліч протиріч, що тоді треба вже героїчних зусиль, щоб від них звільнитись, при чому може настати безцільне і даремне витрачування сил, а інколи й необхідність знову вернутись до залишеної вже вихідної точки.

Олександра Чернова

ІВАН КОЛОС

ПОЕТ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

„Молоді мої дні" — назвав Колос, молодий поет Карпатської України, свою першу збірку і вже самою назвою поставив собі завдання, які й оформив рядками:

Тож задумую я похід ваш описать
І схопити облич молодих певні риси.

Дати духа й ідеали нового покоління, яке різниться від ряду поколінь минулих тим, що стає лицем до свого народу. Син, що виріс з праці своїх батьків, що його виживила рідна Карпатська земля, вже не понесе своїх сил до чужої скарбниці, лише до рідної хати. Нове покоління доспіло до того, що, усвідомляючи собі становище свого народу, досі підрядне, голоситься до того народу зо всією свідомостю свого обовязку, з вірою в близьку перемогу, з остаточним вирішенням перемогти, з готовістю нести жертви в імя тієї перемоги.

„Ми сини убогого народу" — каже Колос у слові до читача, перепрошуючи за свої „нерізьблені рядки, нехитрі слова і прості чуття".

Панами тут не ми, що на ґрунях оцих
Служили ми другим і слухали чужих...
Та любо серед вас, мої ґруні й горби,
Ставати з ворогом за вас до боротьби.

Свідомість приналежности до убогого народу не гнітить, бо ж народ той переживає прекрасну добу відродження і це тішить. Мотив радости з приналежности до такого народу, який наново виходить на арену світових дій, бренів вже у інших українських письменників з молодшої ґенерації — найвиразніше у Антоненка-Давидовича, який радів з того, що його життя припало на ту прекрасну добу, коли „флюгер історії повертається... до молодої, збудженої на світанку нашої епохи"... землі. Цей мотив із захопленням підносить Іван Колос. — „Дивіться, я без меж багатий та щасливий". Щасливий зо своєї живої любови до ґрунів, убогих вівсяних нивок, до обідраних хат.

Але й щасливець я: усі твої надії
Ведуть до ясних мет мої дні молодії.

(„До Верховини").

Щасливий, бо —

...я сином є народу,
Що очі молоді в прийдешні дні підводить
І переможно йде до неосяжних мет.

Тверде життя серед рідних гір, але це життя сувора школа, яка загартувала покоління до боротьби.

Ні, не жалію я, що у селі глухому,
Без радощів ясних я сам з собою ріс,...
...Що звик я до життя твердого змалку.

(„Ні, не жалію я").

Все виважується щастям жити в добі відновлення і ясних сподівань. —

Люблю вашу буйність і вроду,
І між вами, як камінь життя,
Бо ж син я такого народу,
Що руки до сонця простяг.

(„До Карпат").

Це народ український. Йому відкрита майбутність, але і за ним блискуча давня минувшина. Це не народ сірих буднів, це народ лицарський — тому приналежність до нього сповнює серце гордістю, пихою. Це народ, якого до неволі привели лише непереможні історичні обставини. Це народ, який ніколи не мирився з ними. Темна доба пережита. Молоде покоління переходить понад нею. Забути її, відкинути, ніби не було. Звідсіля своєрідна властивість Колоса — навязувати до історичної давнини. Подібно, як це робив Юрій Дараган, Колос перекидає мости через віки поневолення до первісних джерел, до здорових початків розвою, припинених злою волею. Сучасне покоління стоїть у безпосередньому звязку з героїчними поколіннями сивої давнини, сягає корінням в овіяні романтикою княжі часи.

„Нехай! Я син голодних цих ґрунів", але на цих ґрунях „Лаборець впав за волю", там „Довбуша зродив народній гнів" і „Довжа на двобій закликав власну долю".

Пройшла глупа ніч несвідомости. Ранком встає нове покоління, щоб домагатися дідичної спадщини. Героїка минувшини воскресла в новім поколінні, перетворюючись в героїку сучасности. І зміст і тон її той самий, що був у давнині, бо дух предків живе в нім і у всім, що навколо.

...Тиса шумить із вітрами взавод
Про часи, про старі співи, древні, потужні:
Як за волю було бився гордо народ
І про Довбушів скарб і Лаборців мужність.

(„Молоді мої дні").

Прадід колись прийшов у Карпати, залишив Січ і степи. Тужив за ними нераз і передав свою тугу нащадкам —

На ґрунях тепер я — свого роду дитина —
Як і прадід колись про Січ мрію, про степ.

В давнині взірці героїв, на які задивляється молодь — лицарська постать князя Лаборця —

Бо згинув ти в борні і не покинув зброї.
Не зрадив волі ти, але за волю вмер...
Тому безсмертний ти і чин твій поміж нами
Розбуджує сумління: твоїми лиш слідами
До волі й слави ми нестримано дійдем.

Поруч з Лаборцем стає інший герой давнини — князь Федір Коріятович тому, що й він

...без вагання меч у дужі руки взяв,
Щоб смока побороть, огидного дракона...
...І змія поборов наш князь на цій горі,
Тому щасливі в нас були часи старі.

(„Відпуст на Чернечій горі”).

Нове, пробуджене покоління чує, як — тліє в нім Лаборців дух — „Що волею кипів у прадідівських жилах”. В серці —

Встають дідів старинні ідеали:
Лаборців світлий шлях ввижається мені.

І все кругом нагадує про те,

Що Довбушевих гір я рідний син
І гордого Лаборця рідний правнук.

(„Я син цих верховинських гір”).

З усвідомлення прямої спадкоємности безпосередньо виплиає розуміння обовязків сучасників, свідомість свого призначення. Це — довершення ідеалів предків. Віддати своєму краєві ціле своє серце.

Нехай гартується у чаші горя твого,
Нехай орлом летить до днів життя нового,
Нехай по мужньому в грізний пророчий час
Знесе терпіння всі, як ти знесла нераз.

(„До Верховини”).

На долю нових синів, що зросли „Під полонинський шум, що закликом дзвенить”, припадає остання запекла боротьба.

Перед ним завтра:

Нам дано молодими руками
Простелити у завтрішнє шлях.

Це завдання покладене обовязком супроти свого народу, завдання покладене заповітами предків. Зрештою, все життя це... „не мрія, не журба, лиш свідома повинність і мужня боротьба”. Так говорить історія. Це фільософічна підстава думання Колоса. Отже боротися без жесту. А як вернеш переможцем, то скромна нагорода „цілунок гарячий ґрунів закарпатських — досить”.

Колос бачить побажане майбутнє овіяним перемогою. Сучасна доба являється Колосові в образі львиці, яка „скрівавлені зриває пута”. Поет предчуває великі пожежі:

І вже бачу мої від пожеж дні червоні
І вже знаю: це час мій суджений прийшов.

(„Мій рід”).

Понад Карпатами у далі ранній
Готуються великі бурі — зливи
І дні крiваві заступають шлях.
(„Дивлюсь").

Поет добре знає свою мету і до неї відважно прямує:

Я знаю те, куди пливу й за чим,
Бо вірю дням моїм бурхливо-молодим,
Шоломом слави суджено зачерти.
(„В простору далечінь").

Отже основа поетичної творчости І. Колоса це його фільософічне кредо: *життя це свідома повинність і мужня боротьба.*

Одначе творчість Колоса наскрізь пройнята вірою в перемогу. У нього немає ніде зневіри:

...там, де інші й виходу не бачать,
Як Дон Кіхот, я на коня вже сів,
Бо осінь в тім мене на вік впевнила,
Що плід є наслідком борні й зусилля.

Повинність супроти свого народу, супроти майбутніх. Звідси почуття великої ваги відповідальности перед нащадками. Кожне покоління мусить зо всією свідомостю виконати призначене йому завдання. „Вина батьків паде на плечі дітям". Треба бути міцним, треба знати і вести твердо життьову лінію, бо „За нашу слабість, за життя без ладу, стражданням сплатять наші рідні діти".

За всяк чин, за всяку пристрасть людина мусить відповісти, скласти рахунок „перед законом, що цей світ держить". Цей закон продовження заповітів героїв народу. Тому:

Дивись: чи щирим був твій труд,
Чи вродить праця вже сподівані плоди!

Ось в коротких рисах характер творчости Ів. Колоса та її фільософічні підстави.

В цілому можна сказати, що І. Колос виконав завдання, визначене назвою — дав образ молодих днів в їх втіленні у молодому новому поколінню.

„М о ї молоді дні". Однак Колосове я це прообраз цілого покоління, а воно своєю чергою прообраз цілого народу даної доби...

Колос дав психольоґію молодости, зокрема свого покоління і взагалі молодости як такої. Молодість це — „коли думи, і серце, і руки самохіть без чиєїсь принуки свіжим штурмом біжать до мети". Юність — „сміється з усіх перешкод; тож для неї нема перепони"...

Це дух Колосової поезії.

Якими ж засобами мовними, стилістичними користується поет, щоб осягнути ефект — тобто збудити в читача бажані емоції? Найперше Колос впливає своєю безпосередністю, силою почутя, щирістю, власною вірою. Засоби поета, і він цього свідомий, прості. В його мові, чистій і свіжій, нема нічого штучного, ніяких чудернацьких зворотів і новотворів. Він находить в ній усе, щоб виявити свої думки і почуття. Стилістично Колос — реаліст, однак дух його творчости — символістичний. Так, улюблений — вівсяний колос, який поет оспівує безпосередньо і вживає як образу, являється символом витривалости народу, його безмежної живучости в найгірших умовинах. Так само треба розуміти інший найчастіше вжива-

ний образ — ґруні, що на них росте отой невибагливий вівсяний колос. Вони все перетерпіли, виживили народ, дали йому дійти до нових днів. Виживили покоління, якому судилося завершити боротьбу того народу за своє повне буття. І. Колос ніжно любить карпатські ґруні, вівсяні колоски і раз-у-раз вертається до них у своїй пісні. Ця повторність образів шкодить поезії, виявляючи недостатність синонімів для переживань одного порядку. Вона може здивувати з боку. Однак, хто знає, чим є вівсяний колос для Верховини, той зрозуміє. Це захисник, рятівник від голоду, що так часто навідує Верховину. Тому він так глибоко ввійшов в уяву поета. Він йому найближчий. Звичайно виходиться від ближчого до дальшого. Найближчі оці убогі вівсяні нивки і ґруні коло убогих сел на Верховині, в Карпатах. „Я без меж багатий та щасливий, бо над все люблю ґруні й вівсяні ниви". Чому ж? А тому — „Бо я зріс на ґруні камяному під вівсяні й дубовії шуми". І яких тільки епітетів не дає поет улюбленому колосу: він як перла вкрашає вроду Верховини, вівсяні нивки, то щити, то знамена Верховини. Колос вівсяний йому казав казки і співав пісні і він сам співає з вівсами наспіл. Він віддає їм поклін за те, „що зросли, хоч і важко було, бо зросли і приносите жнива". Бо й — „ми зростаємо як засіви вівсяні" так уперто й витривало. Поет справді закоханий в цей скромний знак, не дарма ж і псевдонім собі прибрав за ним. Разом з пятидесяти пятьох поезій збірки аж у двадцятьох згадано вівсяний колос, в деяких двічі, а навіть тричі. Це забагато. При всім розумінні причин все ж забагато. Також слово — ґруні зустрічається у збірці понад тридцять разів. Це так би мовити вихідна точка оспіваних Колосом молодих днів. Дні — третє слово щодо кількости, яке рясно пересипає поезії Колоса. Однак це більш оправдане, бо вяжеться із завданням — дні це предмет оспівання. Дні давні великі — про них любо марити, любо вірити, що знову прийдуть такі. Дні теперішні — вони голодні, обдерті, але це дні росту, дні молодії... „дні наче коні вороні", що їх вже ніхто і ніщо не спинить і не стримає у розгоні в майбутнє. Вони „мчать стрілою", „високо, мов стрункі тополі підіймають чола". Поет „як ґенерал, що йде здобуть вороже місто", рівняє в лави свої дні і виряжає „скрізь негоди до сонця вільного"... Це дні непокірні, „що назустріч прийдешньому йдуть". І поет вірить, що цим дням „шоломом слави суджено зачерти"...

Що торкається образів Колоса, то їх небагато і часом вони не продумані, але є між ними свіжі і своєрідні.

І думи скорії плили по мому чолі,
Як рання мла через Карпатській ліс.

Цей оригінальний, гарний образ якраз наводить на причину недосконалости деяких інших. Вони пливуть в уяві поета, він схоплює їх, фіксує, одні з них отакі, як згаданий — влучні, своєрідні, інші вимагають опрацьовання, аналізи. Ось влучні образи днів: дні, що мають прийти „зо щитом на ґруні", серце тужить за днями, „що були б, як під весну струмок", дні „зросли, як волошки в вівсах". Однак інший образ днів... „між терням на камінні навбач ростуть мої стрільчасті дні" — викликає сумнів. Тяжко прийняти епітет „стрільчасті" в пристосованні до днів. Також — дні, як тополі,

що підіймають чола, або шикування днів у лави з ототожненням самого себе з ґенералом звучить прозаїчно.

Добре передає темпо росту української стихії образ „ростем, як засіви вівсяні", або „ я росту, як трава". Добре тло для Карпатської весни дає Колос образом: вона „виходить з товпи гірських голодних днів". Або „Весно юнацька, ти дзвін великодній", або просто „Вибігла весна в Карпати". Мило і безпосередньо, що ліси весною уявляються „як діти кучеряві", що їх „вітер чеше часто". Подих весни грає в жилах, „як між ґрунями Карпатський потік". Це вдало передає сприймання молодого весняного буяння. А ось ранок у вірші під тією ж назвою — „вийшов на горби, як герой, що славно ворога побив". Червоні соняшні відблиски на ранішній млі являються крівавими плямами, тут „борці витирали рани та шаблі". В тій же поезії якраз найсильніший образ збірки — тінь у діброві то „чорне тіло безголове, на якім звитяжно світлий ранок став".

Поруч з такими поетичними образами разить невідповідністю напр. такий „ґруні повставали на ноги". Що тим хоче поет сказати, ясне, але образ не влучний. Чи що земля говорить „Розірву кайдани і до сонця злину, полечу як сокіл, щоб білені хати пишно заквітчали ясним волі зіллям праці молодої". Нема послідовности і льоґічного звязку образів і дій.

Це короткий погляд на техніку віршовання Колоса. Збираючи сказане, треба завважити, що у збірці є кілька поезій, які своєю літературною якістю порушують рівень збірки, але разом з тим є добрим покажчиком зросту поета. Темпо того зросту швидке. Якщо його що не порушить, то можна сподіватися, що в Колосі зросте справжня поетична сила. Молодий поет має для того всі передумови — свідомість відповідальности за свою працю (що нажаль часто легковажиться), відчуття правди, ідейну витриманість, відчуття краси і сили природи та її звязку з людиною, почуття ритму й уміння застосувати його до тематики.

о. Фридрих Мукерман, Ч. О. О. І.

КУЛАК І СИЛА ДУХА

У більшовицькій революції майже цілковито винищили верству інтелєктуалістів. Тій події ніхто не може дивуватися. Звичайно революції живуть новим духом і тому найзрозуміліше для революційного способу думання, що представники давнішої системи, духа традицій, ідуть поза скобки або на знищення. Саме тому інтелєктуалісти приносять при політичних переворотах найбільші матеріяльні жертви, а нерідко також жертвують своєю кровю і своїм життям.

На жаль, це революційне наставлення проти інтелєктуалістів починає ставати явищем щораз загальнішим. Причина цього вже віддавна перестала бути виключно у духовій ділянці. Суперечність між давнім і новим духом вже мусить уступити місця іншій, ще більшій суперечності, суперечності між мязами і духом. Можливо, що

перецінювання спорту спричинює щораз більше недоцінювання духа. Та це також ще не все. Тут радніш воскресли такі напрямки думки, про які колись з особливим натиском згадував Генрих Гайне у своїх скаргах на „Удуховлене середньовіччя". Та ще щось більше: дух репрезентує не тільки знання, але також і обовязок, не тільки науку, але і етичний закон. Стоїмо віч-на-віч зо стихійним наступом нижчої людини проти вищої, переживаємо ще раз те, що має на думці Святе Письмо, коли говорить про тіло, яке протиставить духові.

У практиці це означає бундючність, із якою молода людина з виробленими мязами верховодить над блідим, анемічним інтелєктуалістом. Те, що називається живучістю, це в уяві багатьох людей вже не — духова продуктивність, але могутній фізичний вияв так званої широкої російської вдачі. Щораз загальніше і щораз безсоромніше гордощами народу стає чисто фізична сила.

Расизм — це не тверезий матеріялізм марксистів, хоч і вони зуміли його забарвити своєрідною маґією. Расизм — це скоріш біольоґічний матеріялізм, в ньому бурлить гаряча кров і скривається тайна темних почувань.

Як жеж боронитися інтелєктові перед гнетом і загибіллю, що йому звідусіль погрожують? Одно певне: до цього прийде у цілому широкому світі, якщо не станеться якесь чудо, якщо не вдасться здержати того походу, що несе загибіль інтелєктові, якщо не вдасться приневолити ті сили до відступу. Говоримо тут про долю, про призначення, бо ж покликання інтелєктуалістів — бути відповідальними сторожами найсвятіших і найвеличніших традицій людства. Таку культуру, як християнська, що при її будові було стільки проявів духа і стільки ґенія, може вдержати тільки та верства, що стоїть на службі духових цінношів. Кажемо тут про природний здогад, що його годі знехтувати також в реліґії Божеських тайн.

Уявім собі таку ситуацію: по одному боці люди з виробленими мязами, що кидають ручними ґранатами на інтелєктуалістів. Трохи переборщуємо, але в дійсності то воно таки так. Отже призначення тут у цьому, що інтелєктуаліста змалку не виховували до боротьби, до поля бою, де рішають мязи і револьвери.

До цього долучується ще і те, що дуже багато інтелєктуалістів стало в рядах перекопаного „пацифізму". Тому вони не захищаються навіть там, де оборона ще можлива. Так було — наприклад — з марксистами-ревізіоністами, що з огляду на свій пацифізм навіть тоді не боролися, коли ішло про духове і політичне існування.

Так ми дійшли до тієї точки, де можемо почати наші досліди. Отже чому так баґато представників деяких ліберальних, демократичних і навіть марксівських світоглядів визнавало у такому ступні пацифізм? Таж не тому, що може мали надто мякі серця або за слабі мязи! Не тому! В дійсності тому, що у власних системах вони не мали вже ніяких абсолютних цінностей, для яких можна і треба жертвувати навіть життям. Дискусія про сучасне поняття свободи виявляє щораз більше цю правду, що фільософічне обґрунтування поняття свободи не вистачає. Тому, що свобода не була достатньо звязана з обичаєвим світом і тому, що той обичаєвий світ із свого боку втратив реліґійні підстави, тому то не находимо вже дійсної

свободи в тих, що признаються до неї найгомінкіше. Занепад демократій — це в дійсності руїна ліберального поняття свободи. *На смерть і життя можна боротися тільки в імя етичних цінностей, що вяжуть без застережень*[1]).

І ось бачимо безмежне провалля, що простягається між ідеєю християнізму і найрізнороднішими гуманними пацифізмами. Християнська ідея належить до катеґорії цінностей, що її годі від неї відірвати. Хто признається до тієї ідеї мира, той не перестає з тієї причини признаватися до етичного закону, що обовязує безоглядно і до тайн своєї релігії, той не перестає признаватись до тієї посвяти, що може зажадати жертви життя, мучеництва.

Хиткість позицій сьогоднішніх інтелектуалістів проявляється не так, як слабощі мязів, але як кволість духа. Сучасні фільософічні системи, особливо ті, що стали життєвою фільософією інтелектуалістів, майже всі без вийнятку прожерті скептицизмом і релятивізмом. На підставі тих систем годі боротися на смерть і життя і у війні духа, і у боротьбі фізичної сили. Інтелектуалісти тому завели, що завели фільософи, яким ті інтелектуалісти поклонялися. Та коли така основна причина лиха, то теж і звідтіля слід почати відступ. І тут маємо найглибшу причину того, що сьогодні Католицька Церква знову сильніше появляється на овиді тих, які у своєму хаотичному розумінні поступу вірили, що — як це неодин ліберал залюбки пояснює — розвиток людства вже віддавна далеко вийшов поза межі діяння того основника західньої культури. Таж не забуваймо, що поступ тієї культури добачували ліберали передусім у новій ідеї свободи. Про неї казали, що вона зірвала кайдани релігії і веде людину — аж вона — до царства справжніх цінностей.

Та це тривало недовго і вже почався такий процес, що в міру того, як розпадалися вищі сполуки, постійно зростали нижчі сполуки, аж дійшло до того, що людина з мязами викликала людину духа до боротьби навкулачки і тепер іде тільки про те, щоб її знокавтувати. У такій ситуації, якої ніхто, хто розумно і тверезо думає, не може не бачити або заперечити, показується, що стара Церква зо своїм поняттям свободи не тільки спасає культуру, але й одинока репрезентує поступ. Коли нині жах і тремтіння розхитує найбільші держави світу, держави заковані в зброю від ніг до голови, Папа підіймається без ніякого панцира, без ніякої зброї, говорить про свободу і особовість та викликує переляк у всіх тих, які думали, що боротьба за людину відбудеться на тій рівнині, на якій рішатиме сила мязів і сильніші полки.

Там, де всеціло володіє дух, спертий на Божій свободі, там він подбає про засоби і способи, щоб вдержати своє панування. Але там, де збереться тільки сила мязів, хоч би наймогутніша, її володар нічого не вдіє з нею, коли не визнаватиме ідеї, що його цілковито вяже. *Мязи панують там, де завів дух. Інтеліґент, інтелектуаліст мусить вернутися до духової спадщини Церкви. Без цього він пропащий!*[2]).

З кожним днем більшає число тих, що призадумалися над тією правдою та її збагнули! Переклав *М. К.*

---

[1]) Підкреслення автора.

[2]) Підкреслення наше. *Ред.*

РЕЦЕНЗІЇ

Іван Керницький: СВЯТОІВАНСЬКІ ВОГНІ. (Оповідання). Львів „Українська Бібліотека" ч. 6 (18). 1934. Стор. 127, форм. 16⁰. Ціна 95 ґрошів. (Обгортка Святослава Гординського).

Іван Керницький: МІЙ СВІТ. (Оповідання). „Українська Бібліотека" ч. 70. Львів 1938. Видавець Іван Тиктор. Стор. 127, форм. 16⁰. Ціна 95 ґрошів. (Обгортка Е. Козака).

Іван Керницький — лавреат сьогорічної нагороди УКС-а це вже „старий" письменник: уродився 12. IX. 1913 року в Суходолі к. Львова й пише вже малощо не десять років... Селянський син, школу скінчив... торговельну. Спершу писав подання за посадою до установ, а потім наші установи вилічили його з таких „мрій" і він тепер працює в „Нашім Прапорі". З того жиє, щоб могти писати свої оповідання, яких Тикторова „Українська Бібліотека" видала оце вже два томи.

Обидві збірки містять переважно побутові оповідання з селянською тематикою. Та коли перша збірка, „Святоіванські вогні", містила аж 16 дрібних оповідань, то друга, „Мій світ", має їх уже тільки чотири. В першій збірці автор, чи тодішній редактор „Української Бібліотеки", М. Голубець, помішав добре з лихим, мистецьке з популярним. І перша збірка тим недотриманням у виборі матеріялу робить подекуди неприємне враження. Побіч перлин поезії („Святоіванські вогні" — „Стара хата") чи цікавої мистецької новелі — (напр. „Батьки й сини"), до того ж із „моральним сенсом", маємо в першій збірці Керницького також чисто популярні речі, добрі для народнього часопису (напр. „За пятку") з сутою тенденцією. Маємо теж наслідування американців Кервуда, Вудгавза, Генрія й под. („В Ню-Йорку на концерті" — „Пісня життя"), які проте годі зачислити до правдивого мистецтва. Так і видно з тієї першої збірки, що поет іще був себе не віднайшов, чи скоріш не знайшов жанру відповідного свойому талантові. Але вже й у тій першій збірці Керницький заповідався як добрий поет. Ось така „Стара хата". — „Сто сім літ її історії замкнено в кількох шпальтах, всю її душу в кількох словах. Ніжних, а мужеських, мелянхолійних, а ляпідарних. Хто не читав „Колядників" Керницького, той може не знає, що ласка божа дала нам письменника, правдивого письменника з крови й кости" — справедливо зазначує Голубець на вступі до першої збірки. Керницький із „Святоіванських вогнів" уміє дати динамічний нарис („Стара хата"), що заповідає здорового епіка й виглядає мов уривок з більшої повісти такого напр. Самчука. Керницький уміє в тій збірці викликати в читачах ліричний настрій („Ясні ночі"). Вміє получити „тенденцію" з мистецтвом, нераз одним словечком (кінець нарису „Бог предвічний"). Дає багато актуально-живого, не потапає в жебрацько-милостивих малюваннях села, як це робили часто його попередники. Майже кожна його новеля-нарис — з першої збірки нагадує мені того світливця-жанриста, що йде з малим фотоапаратом між людей, щоб схоплювати живі динамічні моменти життя, т. зв. „жанри". При тім усім Керницький уміє дати й щиру поезію, нераз, здається, просто рівну Коцюбинському і водночас витриману в строго обєктивному стилі („Святоіванські вогні"). Одночасно вже в першій збірці видно попри мяке серце автора — також і гумор, нераз навіть сарказм в стилі Мартовича, але без його слини і кпин вимітня суспільности. Автор змальовує страждання наших селян („Ясні ночі", „Батьки й сини", „Грачі", „Святоіванські вогні"), але не трактує тих терпінь як щось траґічне, що вимагає революції. Керницький не має надприродної християнської відповіді на людську траґедію, але природна „caritas" не пориває його до слини, прокльонів і ненависти. Він такий як і його герой із „Грачів", що вибачає своєму кривдникові, бо відчуває і його нещастя. Подібну поставу мали Дмитро Маркович і Модест Левицький, але в них вона виходила радніше з доброго серця і вивченого „гуманітаризму". Саме той лівий гуманітаризм придавав тій поставі нотку траґічности, штучности й революційности. В Керницького — гуманітаризму немає, тільки людське добре серце, серце нашого селянина. І коли Дмитра

Марковича людське терпіння привело вкінці до безнадії й зломання пера, то природно-добре серце селянина Керницького — cor naturaliter christianum — веде його не до втоми й безнадії, а до активної боротьби, отого „Contra spem sperare“ Лесі Українки.

Очевидно, що й Керницький — тепер співробітник часопису й мешканець великого міста — не міг не згрішити проти цього природного християнства, згрішити саме в дусі інтернаціонального поганства. Такі огріхи знаходжу в гарнім, а проте декадентсько-поганськім закінченні новелі „Колядники“ (ст. 36) в дусі масонського „невідомого вояка“ чи в легкодушно-мартовичевому тоні в звороті до Бога (ст. 76, „Така читальня“), чи подібному тоні в оповіданні „За пятку“ (ст. 97). Та цих огріхів дуже мало й навіть не кожний християнин їх догляне. Зате більше отого барахла в мові першої збірки Керницького, яка нагадує інколи жидівсько-польські вислови („Можна сказати — щось!..“ — ст. 46); автор мабуть хоче тим надати галицької присмажки мовній атмосфері своїх оповідань, але додає забагато цибулі...

Попри легко „цинічні“ вислови (ст. 95), Керницький дає зразки правдивої поезії, і то навіть у таких трудних „пописах“, як комбінація описів абстрактного з реальним, чи вживання в описі нюхових вражінь, явища назагал дуже рідкого в нашій літературі (напр. стор. 33).

„Знадвору влетів до хати й радісно стріпотав руками гомін коляди. Біля загати заскрипів сніг під гурмою чобіт. Сум і нудьга засуєтились і хочне-хоч полізли одне за одним у щілини в почорнілих трамах. Свічка якось радісно мелькнула жовтим язиком, а божі достойники в сіменатих рамах видивилися на себе з усіх кутиків світлиці — наче здивувалися... За бабкою припинив свій отченаш сірий котисько, а на постелі перестала кивати очіпком вуйна Павлиха“. (Стор. 33).

Чи не чуєте в цьому живому описі відгомону різдвяного вечора у. Ч. Дікенса чи подібної свят-вечірньої атмосфери в старому хуторі Марбакка Сельми Ляґерлєф? А проте — цей опис наскрізь український, ориґінальний. А писав його хлопський син, девятнадцятьлітній парубок, та ще й до того з торговельною освітою...

Ще краща друга збірка автора „Мій світ“. „Село та його життя — цілий світ письменника. Автор сам вийшов із нього, щоб часто вертатись до нього з почуттям блудного сина, з очима відкритими широко на всі його радощі й смутки, з серцем, що повніє щастям від благословення землі, напоєної потом його батька і діда. — В цьому світі панує світ строгий, хлопський родовий кодекс чести... — Має цей світ теж свій ніде не писаний традиційний церемоніял, залишений у спадщині цілими поколіннями „гідного й достойного покоління ратаїв“... — І з цього боку селянський світ Керницького показує нам багато своєрідних і цікавих сторінок“ — пише справедливо один рецензент.

У порівнянні з першою збіркою друга, „Мій світ“, дає всього три новелі й одну довшу „поезію в прозі“ („Мій світ“). Зате ці новелі більші, задумані ширше й мають уже свою власну „будову“. В одній з новель маємо опис життя пастушків та їх „войни“ (цікаво, аж тепер зростає в нашій літературі зацікавлення дитячими сюжетами!), в другій образ празника, в третій, найбільшій, смерть багатої селянки. В кожному з тих описів зустрічаємо багато схожостей з подібними новелями інших наших письменників. Таку напр. „Смерть“ можна б порівняти з оповіданням Лепкого „Дідусь“, чи „Кленовими листками“ Стефаника і т. ін. А проте заміт, що його з того приводу робить авторові М. Р. („Діло“ ч. 270, 1938) — мовляв, „слід би від них (тих авторів) іти далі, в іншому напрямку, пробувати визволитися від тону та стилю, що вони дали“ — вважаю за несправедливий. Це ж переважно тільки схожість у сюжеті, а не в стилі, в тім, що творить головну власність письменника. А цю ріжність зобачить кожний, що порівняє напр. „Дідуся“ Лепкого зо „Смертю“ Керницького, речі ще до себе найподібніші. А знову Стефаникове „Моє слово“ і Керницького „Мій світ“: є подібність у виборі „теми“, але нема її в стилі, в підході. Керницький ближчий тут скоріш до духа Самчукової „Волині“, ніж до Стефанико-

вого „Моє слово“. Врешті деякі мотиви, що їх маємо в Керницького, напр. якесь малощо не релігійне захоплення „благословенням землі“, це вже просто традиція в нашому письменстві, від Франка починаючи, а на Самчукові кінчаючи. А проте навіть і ті традиційні мотиви набирають у Керницького доповненого своєрідного змісту. На основі „впливольоґії“ можна б зрештою доказати впливи на Керницького не лише згаданих вище українських авторів, але навіть... Карла Мая! Бо чи сценка прогонювання корови (новеля „За товаром“, стор. 11—12) не нагадує прокльонами й похвалами одночасно подібного моменту з другого чи третього тому творів Мая (там подібно хвалить і лає своїх товаришів керманич єгипетського човна).

Керницький передовсім відзначається своїм прегарним стилем. Як я вже згадував, автор „Мойого світу“ дав уже в першій збірці зразки своєї стилевої вмілости; він іще збільшив їх та уліпшив у другій збірці: „Внизу, в ярузі, **щебетала річка,** підскакувала на білих камінцях **і говорила сама до себе, як дитина в колисці, що не може надивуватися своїми дрібними пальчиками.** На плечах крала з неба блакитну усмішку, на скрутах збитошно хлюпалася з сітником, — чапу перехопила вітрові сніжний пух із бодяка і понесла вигойдуючи ген — між гомінкі луги, де скаржилась і клалася в покоси отава, **де розсипалась над світом тиха печаль осени, гей коси плакучої верби...** Це минало літо — голубе, **ласкаве літо, розтрембітане далеким криком диких гусей і піснею клевців“.** (Стор. 16—17, підкреслення мої). Як прекрасно Керницький скомбінував тут чисто абстрактні поняття: літа, печалі з конкретними глибоко-емоційними образами-звуками в одну змислово-сприймальну цілість! А такі вискази: „в душі літали голуби“ (ст. 24) — „над річкою, **заплетеною** сітником і козельцями“ (стор. 23), „яркі язички (багаття) **вилизували вінцем траву, що пахла печеними яблуками“ (11), „повишивані басиська“** (27), за вікном **горів синім полумям кущ бозу“** (31), „гиляві ясені за оборогами стріляють у блакит, гей шибені дітиська з бичів“ (30), „по великій хаті запашний холодець ходить з мятою попід боки“(30) і б. ін. — чи не зраджують правдивого поета, наскрізь ориґінального й сміливого? І при тім усі ті прикраси виходять у Керницького без силування і орґанічно зростаються в одну цілість з іншими елементами твору.

На жаль, автор не скрізь дотримує тієї гармонії. Особливо в більшій новелі, майже оповіданні „Смерть“, виступають інколи стилеві огріхи та прикро вражають читача. Це журналістичні навики, помішані з пасією проповідувати „панською“ мовою. Ось такі напр. недібрані до гарного сільського стилю міські „квітки“: „Жах, блискаючи дико сліпаками-вогневицями, вигравав на клявішах причинної ночі Пекольну Симфонію“ (78) і под. Та ж це добре до „стилістичних вправ“ стрільця Атаманюка з 1914 року, а не до природного, справді благословенням землі наділеного хлопського сина... Так само шкодять красі („Єдність у многоті“) відступлення автора від „обєктивного“ тону й наглі рефлєксії в дусі творчости з-перед 100 років: „Гей, гей, бойка та невговкана душе українська, незбагнена, як дрімучі бори, широка, як степ розлогий“. і т. д. (57) — наче б це писав покійник Павлин Свєнціцький, ано Доміні 1847... Разить нас подекуди також мова нарисів, спеціяльно в діяльоґах, де автор намагається наслідувати сучасний жарґон села; часто й поза тими діяльоґами зустрічаємо всякі варваризми: трискав (26), паси дерли (27), тощо. Професор Балей найшов би (25) очевидно також фройдівський „сестринний комплєкс“, як у Шевченка... Коректа й правопис недбалі (48 і і.), хоч обгортки обох книжечок Керницького вийнятково гарні.

З ідейного боку можна б закинути авторові деякий нахил малювати спеціяльно фалшиву „побожність“ села (77); та зате досить часто користується автор „клерикальними“ порівняннями, образами та висловами: „Світ — переродився на ново — по чорній, грудневій ночі — встав неждано ясний світанок у суконці з лелій, немов дівчина до Причастя“ (103; також див. 110 і ін.). Одначе так і видно, що автор ще з ними ближче не зрісся, хоч нераз побожно зідхне (119). У Керницькому є матеріял на доброго християнина, але сам він іще до того верху не добився, хоч і не бокує від нього.

Дуже симпатична у Керницького відсутність нездорового еротизму: поза легкими й недразливими натяками цей автор майже не згадує сексуальних моментів. Цим нагадує він мені симпатичного Мая, що ним так захоплюється наша молодь. Цим також Керницький дає доказ здорового, правдиво селянського „ратайського" роду, що такі речі скриває перед святими образами та й людським оком.

У Керницького переважає через те „життєрадісний оптимізм і навіть у змальовуванні сумних, чи елеґійних ситуацій пробивається його нахил до гумору й бадьорого сприймання дійсности... З цього боку його „Смерть" займає своє міцне становище в творчості Керницького, вражаючи вмілим протиставленням нового юного життя старому відмиральному. Живий малюнок пастушої „войни" і дитячих переживань „за товаром", багатство спостережень, розсипаних у „Празнику", свідчать про ріст таланту письменника і про його вперту працю над собою. Новий побут села з луговиками, сельробівцями і відродженецькими абстинентами, відбитий яскраво й дотепно" — правильно рецензує збірку Керницького один із наших молодих письменників лівого толку.

Добрі в автора деякі нові типи в нашому письменстві, напр. сільський лікар. Звичайно змальовували їх наші радикальні письменники в неґативному світлі, або як недолугих обломовців („Забобон" Мартовича), то знов як жертви невзгодин і особистих нещасть, то врешті як галайкуватих революціонерів. У Керницького сільський доктор може трохи ідилічний, та безсумніву позитивний тип. Таксамо приємно вражає обєктивна постава автора до молодого кацапа в „Празнику": видно тут, що автора не звели на бездоріжжя різні ніцшівські міркування. Інша справа, що через те тратить це оповідання свою пропаґандивно-популярну вартість. Та звідки інде, чи не нагадує воно своєю атмосферою Лаем О'Флагертія, що його так часто друкує „Вісник"? Це ж „чиста" пристрасть, виссана з кровю, це отой правдиво емоційний чинник, природний у простолюддя, дикий і неприродний в інтеліґента-інтелектуаліста.

Всі ті наведені плюси автора виразно показують, що він міг би дати нам не тільки скромні оповідання, а й ширше розписаний повістевий нарис, чи може навіть і монументальний роман (?), як Самчукова „Волинь". Правда, автор може ще замолодий до такої синтези й тому покищо дає нам наче окремі образи до такого роману. Мені відомий з нашої літератури такий один випадок: Пок. Роман Сказинський почав писати спершу маленькі нариси й поезії в прозі та навіть видав їх п. з. „Записки олівцем". Опісля поширив деякі з них, повязав відповідним матеріялом і видав уже як більше оповідання „Блукання велетнів". Анальоґічне явище могло б бути й у Керницького; деякі його нариси, напр.: „Стара хата", навіть виглядають так, якби були вийнятком з якоїсь більшої речі...

„Багатство спостережень, хист, із яким автор розповідає про найменшу дрібницю, багата ґалерія типів, стислість і емоційна насиченість слова, бадьорість і оптимізм — ось підсумовані гуртом головні вартості книжки Керницького, що вирізняють її помітно серед інших видань „Української Бібліотеки" та й узагалі серед нашої цьогорічної літературної продукції" — слушно закінчує рецензент у „Новому Часі" (ч. 61). Додаймо до того природне християнство автора й відсутність витівок у нехристіянському дусі, — а дістанемо відповідь, чому УКС признав Керницькому другу літературну нагороду за 1938. рік. **С. Лишкевич**

Ю. Русов: САЛЯЗАР. Квартальник Вістника, Львів 1938. ч. 4. ст. 79, 16°.

Книжка Русова — це перша спроба в українській мові змалювати постать великого реформатора новочасної Портуґалії, Олівейри Салязара. Характеристика добра, наскільки спирається на прегарній праці Ґонзаґа де Рейнольда про Портуґалію, (що появилася французькою мовою та в німецькім перекладі), на двох публікаціях Олівейри Салязара „Une révolution dans la paix" (Революція під час мира) та „Comment on relève un état" (Як відбудовується державу) і на монографії Антонія Ферра „Salazar, le Portugal et son chef" (Салязар, Портуґалія і її провідник). Треба признати, що образ, який автор переказує на основі наведеної літератури —

вірний і дає змогу українському читачеві запізнатись бодай приблизно з головними реформами та новим корпоративним устроєм Португалії. Моноґрафійка написана при тім легенько, приступним та зрозумілим стилем і подає не тільки сухі факти і відомості, але входить і в суттєві питання.

Слабше натомість виходять ті місця, де автор, відступаючи від переказування даних згаданої літератури, приступає до самостійних порівнянь та висновків. Відноситься це до характеристики провідних ідей, що на них сперті реформи Салязара, та до порівнянь портуґальської історії з українською.

Розглядаючи суть ідейної концепції Салязара, зясовану в обговорюваній моноґрафійці, ми не можемо отрястися з враження, що автор нагинає державну концепцію Салязара до концепцій націоналістичних та диктаторських (пор. стор. 36. та 66.). Тим часом повна картина Салязарових реформ далеко не така однобічна, як її бачить автор; для нього бажання було батьком думки. „Націоналізм" Салязара має всі уневерсалістичні прикмети і позбавлений він двох основних рис, прикметних здебільша теперішнім націоналізмам: **екстремізму, радикалізму та ненависницької нетерпимости.** „І хоча ми любимо свій край, — каже в одній промові Салязар — то ми не признаємося до аґресивного, виключного, ненависного націоналізму; навпаки, коли ми з любовю ставимося до поняття Батьківщини, то тому, що серце так нам каже і розум так нам диктує, а саме, що національна площина найліпша для життя і розвитку людства". Отже поміркований націоналізм, як слушно відмічує Рейнольд де Ґонзаґ, це та спонука, що нею Салязар хоче збудити у своїх земляків любов до Батьківщини, одначе той націоналізм — тільки частинка дороги, а не самоціль. Бо нація мусить знову вийти поза себе у світ і мусить зайняти своє місце в житті теперішніх часів та в загальній культурі...

Тому, щоб накреслити вповні, як розуміє національне питання Салязар, треба конче зважити характер його поняття нації — що є універсалістичний, спертий на любові до Батьківщини та обмежений етичними засадами, а не індивідуалістичний, аморальний та макіявелістичний. Коли перед очима українського читача в виховних цілях ставимо приклад великих державних мужів окцидентальної Европи, то мусимо змальовувати повні портрети а не подавати тільки однобічні погляди, промовчуючи сутні риси їх ідейних концепцій.

Не вірне також підсування Салязарові „вождівської фашистівської засади", бо Салязар, це все інше, тільки не тип „іберійського кавділля — отамана". Салязар це цілком інший людський тип; він ніколи не простягав брутально рук по владу; нотерійно знана його скромність та покора духа. Не силою, не демаґоґічно „дірвався" Салязар до влади — його покликали великі портуґальські патріоти на це місце, де він силою свого духа, незмінністю і непохитністю віри в ідею та, в теперішніх часах такою рідкою, безкорисністю і гарячою любовю до своєї землі та Батьківщини зумів в короткім часі відродити з глибокого занепаду портуґальську націю. Це не отаман, не вожд кліки, не демаґоґ, що фасцинує масу, а справжній патріот та державний муж клясичного формату, що силою внутрішньої величі і великих прикмет серця та духа став провідником свого народу і його великим реформатором. Все велике та могутнє в історії росте само з нутра, є просте і правдиве, тому безпретенсіональне, і навпаки, є безпретенсіональне, бо просте й правдиве. Салязар, вірний тій засаді, виступає проти всіляких зовнішніх ефектів, проти масових парад і свят, а коли недавно портуґальські корпорації скликали великий маніфестіційний здвиг до Лісбони, він сам особисто якнайрішучіше запротестував проти того.

Врешті найслабші ті анальоґії Ю. Русова, які він добачує між Портуґалією і Україною. Вони дуже поверхові та механічні і ніяк не вичерпують сутніх справ. Найвлучніша заввага, що є деяка подібність вдачі і темпераменту між портуґальцями й українцями, головно до мелянхолійної мрійливости та романтичности. Але нею відзначаються здебільша всі полудневі народи, як напр.: провансальці. Однак здається нам, що під тим поглядом між портуґальцями й українцями є деякі різниці — хоч би в тому, що пор-

туґальці зуміли з ходом віків сильніше скристалізуватись в одне орґанічно-історичне тіло супроти переважної еспанської більшости на іберійськім півострові. Ясна річ, що найбільшу ролю в тому процесі диференціяції відіграли тут, як це слушно відмічує Ґонзаґ де Рейнольд, португальські дідичні династії, головні носії португальської національної окремішности, бо ґеоґрафічні, расові чи реліґійні різниці між Португалією і Еспанією мають якнайменший вплив. Протиставляючи Португалію Україні, хочемо вказати тільки на шляхи, якими ішли національні диференціяції в історії серед народів, що їх не ділили ані ґеоґрафічні, ані культурні, ані навіть реліґійні різниці. Думаємо, що український читач, запізнавшися з Португалією і її історією, повинен якраз над тим основно призадуматись, бо без зрозуміння того історичного процесу не було б тепер окремішньої Португалії і не міг би Салязар перереформовувати Португалію як окрему новочасну націю. Бо кожна нація — твір історичний і виступає з минулого так, як дерево з коріння. В тому й загадка, чому не повстала Катальонія, дарма, що її положення не було нічим гірше від Португалії, і чому вона тепер зливається в еспанському морю. Це все — доказ, що нації в орґанічнім значенні того слова не родяться тільки в революціях розпалюванням емоціональних ексальтацій до червоности, а витворюють їх довгі історичні наверствування, довші, постійні, вперті змагання, що тривають цілі століття.

Не в усьому є вірна анальоґія між боротьбою з невірними португальців та українців. Під час коли португальці „невірних" перемагали і їх внутрішньо засимілювали — траґедія України, без уваги на її високо героїчні моменти боротьби, була в тому, що той „номадо-азійський" світ власні сили вповні не забсорбували... духом „номадських степів" з його деструктивним кочовим примітивізмом віяло нераз в історії України і цей дух знутра підточував нераз конструктивні сили української землі. Вдумливий читач повинен мати це на увазі, щоб із анальоґій за поверховно не робити висновків щодо великої подібности між Україною і Португалією.

Натомість найбільші стичності між українською політичною ідеєю, яку сформулював Вячеслав Липинський, і політично-реформаторськими ідеями Салязара, на жаль, зовсім не звернули на себе увагу автора моноґрафії. Це дійсно аж дивно! Це виглядає так, наче б п. Ю. Русов не хотів бачити тих анальоґій, бо треба сумніватися в тім, щоб ідеї Липинського не були йому знані.

А тут нараз показується, що між клясократичною ідеєю Липинського і корпоративною концепцією Салязара є анальоґії, що відразу впадають в очі.

Орґанічно-ієрархічне, в родах, родинах, станах, професіях, варстатах праці зорґанізоване громадянство це так само підстава клясократичної ідеї Липинського, як і корпоративної концепції Салязара. Патріотизм, спертий на любові до рідної землі, а не ненависницький націоналізм опановує духа як клясократичної так і корпоративної ідеї. Ціль політики як засобу для перевиховання та переродження людини присвічує як Липинському, так і Салязарові. Глибоке почуття відвічальности, соціяльної справедливости, домагання сильної, але відповідальної влади та просякнення громадянства духом християнської етики — ось ідентичні вимоги українського та португальського державного мислителя і реформатора.

Ми тільки накреслили кілька загальних анальоґій, бо до цього питання вернемось іншим разом, але уже з цього видно, що В. Липинський та О. Салязар виросли з подібних духових кліматів.

А цей спільний клімат, це новий універсалістичний світогляд, що виростає з глибоких духових потреб теперішнього людства та з джерел християнської релігії, що відроджується.

І це останнє, себто промовчання найсутнішої духової анальоґії між Липинським і Салязаром, між універсалістичними проявами світогляду в одного і другого, уважаємо за найбільшу хибу, зрештою культурно написаної, хоч мало ориґінальної моноґрафії про Салязара.

Львів, 25. III. 1939. **В. Залозецький**

НОВІ КНИЖКИ

ПОЕЗІЇ

І. Колос: **Молоді мої дні.** Поезії. Вид. Ю. Тищенка. Ужгород 1938, 16°, 64.

С. Кушніренко: **Пружінь.** Поезії. Л. 1938, 16°, 62.

М. Дяченко: **Село.** Поезії. Накл. С. Шерстила. Л. 1939, 16°, 32.

БЕЛЄТРИСТИКА

Є. Анонім: **Лемківська доля.** Пов. з лемк. життя. Переробив Ю. Тарнович. З передмовою П. Кравчука. Укр. Бібл. Л. 1939, 16°, 128.

С. Яблонська: **Далекі обрії.** З числ. ілюстр. та мап. Т. І. Бібл. „Діла“, Л. 1939, 8°, 182.

ПУБЛІЦИСТИКА

К. Чехович: **Лібералізм, соціялізм і російський комунізм.** Надб. з Катол. Акції. Л. 1938, 8°, 9+9.

НАУКА

Я. Гординський: **Літературна критика підсовєтської України.** Праці відділу українознавства. Т. І. Видання Укр. Могилянсько-мазепинської Академії Наук. Ґенеральний секретар акад. А. Яковлів. Видає проф. д-р Роман Смаль-Стоцький. Львів—Київ, 8°, 128.

Б. Крупницький: **Гетьман Пилип Орлик** (1672—1742). Огляд його політичної діяльности. Праці Укр. Наук. Інст. Варшава 1937, 8°, 251.

Д-р К. Чехович: **Постать „І. Вишенського“ і „Мойсей“ в творчості І. Франка.** З журн. слов. фільольоґії „Слово“. Л. 1939, 8°, 40.

Д-р Т. Пачовський: **Клясичні традиції в українськім письменстві перед Котляревським.** З журн. слов. фільольоґії „Слово“. Л. 1939, 8°, 18.

А. Курдидик: **Від Попраду по Тису.** Дещо про минуле й сьогочасне Карпатської України. Видання „Просвіти“. Л. 1939, 8°, 88.

РІЗНЕ

Ю. Петречко: **Дволітня діяльність тов. укр. робітників „Сила“** в світлі фактів і цифер (1936-1938). Л. 1939, 16°, 20.

Звідомлення з праці Краєвого Т-ва „Сільський Господар“ за р. 1938. Л. 1939, 8°, 79.

Праця Центробанку в 1938 р. Звіт з діяльности і замкнення рахунків. Л. 1939, 4°, 24.

БІБЛІОТЕКА ДЗВОНІВ

Досі появилися оці книжки:

ч. 1. *В. Миропільський:* ҐАБОР КОСТЕЛЬНИК 1932, 8^0, 16 ст. (Вичерпане).
ч. 2. і 14. *Улас Самчук:* ВОЛИНЬ І. Роман-хроніка. 1. і 2-ге вид. 1934 і 1936, 8^0, 216 ст. — Ціна нового видання 4.30 зл.
ч. 3. *О. Лодж:* ЗВЯЗОК МІЖ ЖИТТЯМ І МАТЕРІЄЮ. З англійського переклав др. В. Левицький. 1932, 8^0, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 4. *Мр. Є. Ю. Пеленський:* Бібліоґрафія української бібліоґрафії. 1932, 8^0, 198 колюмн. Видано спільно з Богословським Науковим Товариством.
ч. 5. *О. Мицюк:* ТАДЕЙ РИЛЬСЬКИЙ ЯК ХЛОПОМАН І ЕКОНОМІСТ. 1933,
ч. 6. *С. Смаль-Стоцький:* УКРАЇНСЬКА МОВА, її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. 1933, 8^0, 16 ст. Ціна 40 сот.
ч. 7. *П. Йордан:* КВАНТОВА МЕХАНІКА ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЄМИ БІОЛЬОҐІЇ І ПСИХОЛЬОҐІЇ. З німецького переклав др. В. Левицький.
ч. 8. *Др. М. Гнатишак:* НОВА УКРАЇНСЬКА ЛІРИКА В ГАЛИЧИНІ. 1934,
ч. 9. *Наталена Королева:* „1313". Повість із середньовіччя. 1935, 8^0, 116 ст. Ціна 2.30 зол.
ч. 10. *Улас Самчук:* ВІЙНА І РЕВОЛЮЦІЯ (Волинь II). Роман-хроніка. 1935, 8^0, 271 ст. Ціна 4.50 зол.
ч. 11. *Наталена Королева:* ВО ДНИ ОНИ. Нариси. 1935, 8^0, 40 ст. Ціна 1.20 зол.
ч. 12. *о. др. Йосиф Сліпий:* ВІРА І НАУКА. 1935, 8^0, 24 ст. Ціна 70 сот.
ч. 13. ПІСНЯ НАД ПІСНЯМИ. Переклав із грецької мови *о. М. Кравчук*, 1936, 16^0, 40 ст. Ціна 80 сот.
ч. 15. *о. др. Йосиф Сліпий:* ПОДОРОЖ ДО АНГЛІЇ. Вид. Кооп. „Мета". 1936,
ч. 16. *Наталена Королева:* ІНАКШИЙ СВІТ. Екзотичні оповідання. 1936, м. 8^0, 184 ст. Ціна 3.80 зл.
ч. 17. *Наталена Королева:* БЕЗ КОРІННЯ. Життєпис сучасниці. 1936, 8^0, 120 ст.
ч. 18. *Богдан Ігор Антонич:* КНИГА ЛЕВА. Поезії. 1936, 8^0, 64 ст. Ціна 2 зл.
ч. 19. *Д-р Ярослав Гординський:* ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ. 1937, 8^0, 44 ст.
ч. 20. *Д-р Володимир Залозецький:* ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІҐІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ. 1937, 8^0, 16 ст.
ч. 21. *Джемс Джінс:* СУЧАСНІ ПРОБЛЄМИ АСТРОНОМІЇ. Перекл. *Д-р Володимир Левицький.* 1937, 8^0, 12 ст.
ч. 22. *Юрій Косач:* ЧАРІВНА УКРАЇНА. Історичні оповідання. 1937, м. 8^0, 142 ст. Ціна 3 зл.
ч. 23. (Помилково на кн. подано 22). *Наталена Королева:* ПРЕДОК. (З анналів і леґенд). Повість. 1937, 8^0, 144 ст. Ціна 3 зл.
ч. 24. *М. Гнатишак:* ЛІТЕРАТУРА І СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ. 1938, 8^0, 16 ст.
ч. 25. *Д-р Володимир Залозецький:* УКРАЇНСЬКА НАУКА ПЕРЕД НОВИМИ ЗАВДАННЯМИ. 1938, 8^0, 12 ст.
ч. 26. *М-р Петро Ісаїв:* НА ПЕРЕКРОЮ ДВОХ ЕПОХ. Найновіші світоглядові напрямки. 1938, 8^0, 44 ст. Ціна 70 сот.
ч. 27. *Проф. М. Чубатий:* 950 ЛІТ ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ. 1938, 16^0, 12. Ціна 40 сот.
ч. 28. *Проф. М. Грушевський:* УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА В ГАЛИЧИНІ НА ПЕРЕЛОМІ XVI. і XVII. В. 1938, 8^0, 14. 70 сот.
ч. 29. *Ю. Липа:* ВІРУЮ. Вибрані вірші. 1938, 8^0, 64. Ціна 3 зл.

Крім того як відбитки з „Дзвонів" появилися:

Василь Кучабський: ЗНАЧІННЯ ІДЕЙ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО. Вид. „Дружина". 1935, 16^0, 32 ст. Ціна 50 сот.

о. Г. Костельник: СПРАВЖНЄ ДЖЕРЕЛО АТЕЇЗМУ. Накл. автора. 1935, 8^0, 48 ст. Ціна 70 сот.

Д-р Константин Чехович: ДО ПРОБЛЄМИ НАРОДНІХ РИТМІВ У ШЕВЧЕНКА. 1935, 8^0, ст. 119—136.

Д-р Константин Чехович: ПОСТАТЬ МОЙСЕЯ В ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА. 1936, 8^0, 16 ст.

Д-р Микола Гнатишак: ТАРАС ШЕВЧЕНКО Й РЕЛІҐІЯ. 1936, 8^0, 20 ст.

М-р Маріян Козак: КЛЯСОКРАТИЧНА ІДЕЯ ТА КРИЗА СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНИХ СИСТЕМ. 1936, 8^0, 10 ст.

о. Д-р Лев Глинка: РОДИНА І ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ. 1936, 8^0, 22.

М-р Богдан Казимира: СПРОБА СУСПІЛЬНОЇ ОБНОВИ: РЕКСИЗМ ДЕҐРЕЛЯ.

Є. Ю. Пеленський: „РУСАЛКА ДНІСТРОВА". МАТЕРІЯЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ. „Книгознавчі записки", ч. 2. 1937, м. 16^0, 24.